

SAMSUN'DA BİR PAUL BONATZ ESERİ: SAMSUN ERKEK SANAT ENSTİTÜSÜ BATILILAŞMA ETKİSİNDEKİ MESLEKİ EĞİTİMİN MİMARİ DEĞERLENDİRMESİ

A PAUL BONATZ WORK IN SAMSUN: SAMSUN INSTITUTE OF ARTS FOR BOYS ARCHITECTURAL EVALUATION OF VOCATIONAL EDUCATION UNDER THE INFLUENCE OF WESTERNIZATION

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 20 Eylül 2023	Received: September 20, 2023
Hakem Değerlendirmesi: 27 Eylül 2023	Peer Review: September 27, 2023
Kabul: 24 Temmuz 2024	Accepted: July 24, 2024

DOI : 10.22520/tubaked.1363692

Saadet GÜNDOĞDU*

ÖZET

Sanayinin gelişimi kültürel dönüşümün dinamiklerini hızlandırmıştır. Modernleşme ve endüstrileşmeye paralel olarak mesleki eğitime duyulan ihtiyaç, çeşitliliğin artmasına ve yeni okulların açılmasına sebep olmuştur. Kentlerimizdeki hızlı değişime paralel olarak yakın geçmişte kullanılan yapıları, mekânları ve bunların oluşturduğu çevreyi toplumsal hafızada saklamak, onarmak modern mirasın korunması adına kaçınılmaz bir sorumluluktur. Bu mekânlar hatıralarımızı biçimlendirir ve zamanın ruhunu şahsiyetimize yansıtır. Çalışmamıza konu edilen Erkek Sanat Enstitüleri de bu mekânlar arasındadır. Samsun Erkek Sanat Enstitüsü 1943- 1944 öğretim yılında geçici olarak 30 Ağustos İlk Öğretim Okulu binasında mesleki eğitim kapsamında Marangoz, Demir ve Tesviye Bölümü ile öğretime başlamış 1945 yılından itibaren İstiklal Mahallesi'ndeki bugünkü konumuna geçmiştir. Zamanla değişen eğitim müfredadı ve ihtiyaçlar doğrultusunda yerleşkede yeni yapılar inşa edilmiştir. Okulun bugünkü adı Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'dir ve eğitim-öğretim sürdürülmektedir. Eski Samsun Erkek Sanat Enstitüsü (atölyeler ve derslikler bölümü) okul projesi Alman mimar Paul Bonatz'ın yönetici olduğu Teknik Eğitim Müsteşarlığı Ofisi tarafından tip proje olarak hazırlanmıştır. Günümüzde bu yerleşkede bazı yapılarda güçlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmayla Samsun'da hızla yok edilen Cumhuriyet sonrası modern yapı stokunun bir örneği üzerinden modern mirasın ve mesleki eğitim yapılarının değeri ve belgeleme çalışması yapılarak neden korunması gerektiği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erkek Sanat Enstitüsü, Modern Miras, Güçlendirme, Paul Bonatz, Mesleki Eğitim, Sanayileşme, Yerleşke, Endüstri Mirası

* Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Samsun / Türkiye.
e-posta: saadet.gundogdu@samsun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2233-0890

ABSTRACT

The development of industry accelerated the dynamics of cultural transformation. In parallel with modernization and industrialization, the need for vocational education has led to an increase in diversity and the opening of new schools. In parallel with the rapid change in our cities, it is an inevitable responsibility for the preservation of modern heritage to preserve and repair the structures, spaces and the environment created by them in the social memory. These places shape our memories and reflect the spirit of time in our personality. The Institute of Arts for Boys, which is the subject of our study, is among these places. Samsun Institute of Arts for Boys started teaching with the Carpenter, Iron and Leveling Department within the scope of vocational education in the 30 August Primary School building temporarily in the 1943-1944 academic year and moved to its current location in İstiklal Neighborhood in 1945. New buildings were built on the campus in line with the changing curriculum and needs over time. The school's current name is Şehit İlhan Hamılı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi and education continues. The school project of the former Samsun Institute of Arts for Boys (workshops and classrooms section) was prepared as a type project by the Undersecretariat of Technical Education Office, which was directed by German architect Paul Bonatz. Today, some of the buildings in this campus are undergoing retrofitting works. This study reveals the value of modern heritage and vocational education buildings and why they should be preserved by documenting them through an example of the post-Republican modern building stock that is rapidly being destroyed in Samsun.

Keywords: Institute of Arts for Boys, Modern Heritage, Retrofitting, Paul Bonatz, Vocational Education, Industrialization, Campus, Industrial Heritage

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı, alt yapısı 1940'lerden itibaren oluşturulan mesleki eğitim faaliyetleri içinde mekânsal gelişim ve dönüşümünü okuyabildiğimiz erkek sanat enstitüleri üzerinden mesleki eğitimde mimarî süreci belgelemektir. Diğer bir amaç ise erken Cumhuriyet Döneminde büyük bir donanımla Samsun'da inşa edilen 20. yüzyıl yapılarından Samsun Erkek Sanat Enstitüsüne dikkat çekmek ve bu yapıya ait belge, fotoğraf ve planları konut, kamusal alan, eğitim alanı, endüstri alanı, açık alanlar üzerinden değerlendirip belgeleyerek bu yapılara ait bilginin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu çalışmayla Samsun'da hızla yok edilen Cumhuriyet sonrası modern yapı stokunun bir örneği üzerinden modern mirasın ve mesleki eğitim yapılarının değeri ve neden korunması gerektiği tartışılacaktır.

Geç Osmanlı Döneminde hareketlenen ve Cumhuriyetin ilk yıllarında hız kazanarak çeşitlenen mesleki eğitim çalışmaları, Paul Bonatz tarafından tasarlanan erkek sanat enstitüleri, uygulamalı sanat eğitimi anlayışı, bu enstitülerin işleyişi, mimarisi, Bauhaus'un tasarım-sanayi birlikteliği örneklenmesi bu çalışmada üzerinde durulacak olan konudur. Eğitim müfredatlarıyla farklılaşan mekânsal organizasyonların, kütle değişimlerinin ve yeni eğitim binalarının birlikteliğinin "Samsun Erkek Sanat Enstitüsü" özelinde nasıl vücut bulduğu, eğitim ve mimari açıdan sürdürülebilirliği, kent gelişimindeki etkisi ve modern mimari miras olarak değeri merkeze alınarak irdelenecektir.

Türkiye'de erkek sanat enstitülerinin kuruluş ve gelişim süreci, bu okulların Samsun'un sosyokültürel ve sosyoekonomik yaşamına etkileri ve mesleki eğitimin şehre kazandırdığı sanayi hamlelerinin şehir ticaretindeki yeri ve önemi bu çalışmada değerlendirilen diğer konulardır.

Nitel ve nicel araştırmalar ile evrak tarama sürecinde Erkek Sanat Enstitüsünün (bugünkü adıyla Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi)¹ arşivinden elde edilen çizim ve bilgiler, enstitünün yapım süreçlerini ve mekânsal organizasyonu açıklamaktadır. Ayrıca, Sabri Oran'ın, Paul Bonatz'ın Müsteşarlık² ofisinde çizdiği "Erkek Sanat Okulları ve Erkek Sanat Enstitüleri"ne ait tip projeleri anlatan ve 1952 yılında kitap olarak basılan doktora yeterlilik çalışması araştırmada kullanılan önemli birincil kaynaklardandır. Enstitünün mezunlar derneği başkanıyla, şimdiki müdür ve mezunları ile yapılan sözlü görüşmeler, enstitü ruhunu, enstitünün

sosyal, kültürel ve ticari hayata katkılarını belirlemede yardımcı olmuştur. Dönemin gazeteleri de okulun kuruluş sürecine dair bilgi vermektedir.

Eldeki araştırmalar incelendiğinde mesleki eğitimde ve Samsun'da önemli bir yer edinmiş olan Erkek Sanat Enstitüsünü mimari miras olarak değerlendiren bütüncül bir çalışma bulunmadığı, yapılar topluluğu üzerine mimari bir etüdün eksik olduğu görülmektedir. Bu eksiğin hâlâ mevcut olan yapı stoğu incelenerek giderilmesi hedeflenmektedir³. Ayrıca Samsun'un sahip olduğu modern mirası, eğitim yapıları üzerinden belgelemek çalışmanın amaçlarından bir diğeridir.

Güner ve Güner (2019)'e göre Geç Dönem Osmanlı'da eğitimde sanayinin odağa alınması ve sanayi etkinliklerinin artması kültürel dönüşümün dinamiklerini hızlandırmıştır. Bu dönemde mesleki eğitimde çeşitliliğin artması ile sivil alanlara da ağırlık verilmiş; kimsesizlerin ya da yoksul aile çocuklarının eğitilmeleri ve sanat öğrenmeleri amacıyla ıslahhâneler kurulmuştur. 1885'ten itibaren sanayi mekteplerine dönüşen bu okullardan, vilayet ve sancak merkezlerinin birçoğunda açılmıştır (s. 90).

20. yüzyılda, "mimarlık, güzel sanatlar ve uygulamalı sanatları bir arada eritmeyi misyon edinmiş" olan Bauhaus eğitim kurumu (Güner ve Güner, 2019, s. 88), zanaat sanayi karşıtlığına arabuluculuk yapmak için yola çıksa da ilerleyen yıllarda sanat-zanaat birliği yerine sanat-sanayi birliğine yönelimi arttırmıştır. Hatta tasarımın standartlaştırılmasını destekleyerek "insan hayatının da düzene sokulabileceğine ve bir makine gibi işlevselleşebileceğine" inanmıştır (Artun, 2019).

Sanat okullarının yönetimi 29.5.1927 tarihinde Meslek Mektepleri Hakkındaki 1052 sayılı Kanun ile Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Bu kanun ile eğitim süresi ilkokuldan sonra beş yıl olarak belirlenmiş, ilk iki yıl hazırlığa ve üç yıl mesleki eğitime ayrılmıştır. Bunun sebebi, eğitim süresinin bölgeler arasındaki farklılığını, bütünlük oluşması amacıyla düzenlemek olmuştur (Kayahan, 2018).

Eğitim Bakanlığı, 1930'lardan başlayarak teknik eğitim alanında yenilikçi çalışmalara yönelmiş ve yurt çapında -sanayiye verilen önem nedeniyle- teknik ve sanat okullarının kurulması için çalışmalar yapmıştır (Yöney ve Asiliskender, 2019). 1935'te konunun daha donanımlı ve kontrollü yürütülebilmesi için Bakanlığa bağlı olarak "Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü"

¹ *Makalenin bundan sonrasında ilgili okullardan ilk isimleri ile bahsedilecektir.

² "Teknik Eğitim Müsteşarlığı Ofisi", "Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı" ile aynı kavramları ifade etmektedir. Müsteşarlığa bağlı olarak "Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü" kurulmuştur.

³ Bunun yanı sıra Geç Osmanlı Döneminde inşa edilmiş ve hâlâ eğitim veren Samsun eski Ticaret Lisesi de Samsun'da mesleki eğitimde tescil edilerek korunan bir mimarî değerdir.

kurulmuş; 1936'da "Teknik Eğitim Planı", 1941'de ise "Teknik Öğretim Yasası" oluşturulmuştur (Güner ve Güner, 2019, s. 91; Oran, 1952, s. 6-7). İlkokula dayalı kurulan sanat okullarında, üç yıllık eğitim-öğretimin ardından diploma verilmiştir. Erkek Sanat Okulları 1940⁴ yılında 2 devre olarak düzenlenmiştir (Cicioğlu, 1985, s. 267).

Artan mesleki eğitim ihtiyacı doğrultusunda "Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı" hazırlanarak (1934-1936 yılları arasında) farklı türdeki okullar açılması için Türkiye'de bölgeleme yapılmış ve (9 bölge) bölge sanat okulları çerçevesi oluşturulmuştur (Alkan ve ark., 1998). İlk yıllarda bölgesel ihtiyaçlara ve yerel koşullara göre sanat içerikli okullar açılırken ilerleyen yıllarda neredeyse her bölgeye bu okullardan açılmıştır (Kayahan, 2018).

Mesleki eğitim yapan okullar "planlı bir şekilde kurulmakta olan endüstri müesseselerimizle, motorize edilmekte olan ordumuzun eleman ihtiyaçlarını karşılayacak, bayındırlık ve yapı çalışmalarımızın şiddetle muhtaç olduğu bütün teknik unsurların bir elden ve bir programa göre yetiştirilmelerinin sağlanması vazifesini üzerine almıştır". 20.08.1942 tarih ve 4304 sayılı kanunla bu program ve 10 yıllık bütçesi yasalaşmıştır (Yöney ve Asiliskender, 2019).

Bu süreçlerde yenilikçi kültürel yatırımların yabancı eğitim modelleri ile çözümleneceği düşünülerek yurtdışından mimarlar getirilmiş ve farklı tasarım modellerinin entegrasyonuna çalışılmıştır.

Güner ve Güner (2019) bu uyum sürecinde mesleki eğitim yapılarının tasarımında etkin kişinin neden Paul Bonatz olması gerektiğini işaret ederken "Bauhaus'un ilerici ve devrimci görüşlerini Türkiye'ye uysallaştırarak adapte edecek olan kişinin Bauhaus Okulu'nun muhalifi konumundaki muhafazakâr Stuttgart ekolünden gelen Paul Bonatz'ın olmasıdır" (s. 93) ifadesini kullanır. Mesleki ve teknik okullar sayesinde Bauhaus'un zanaat ile endüstriyel üretim arasındaki arabulucu rolü (Güner ve Güner, 2019, s. 88), Anadolu'da "Samsun Erkek Sanat Enstitüsü" gibi enstitüler sayesinde gerçekleşir.

Aslanoğlu (2001) bu plana göre Türkiye'de birçok fabrika inşa edildiğini belirtir. Fabrikalar sadece imalat anlamında değil, santraller, depolar, demir dökümhaneleri, dans salonları, tiyatrolar, kulüp evleri, kreşler, revirler, spor sahaları ve konutlar gibi farklı işlevsel mekânlarla birleşerek yeni modern yaşamı sergilemektedir.

⁴ 1927 yılındaki 1052 sayılı Kanun ile sanat okulları ilkokuldan sonra beş yıl; ilk iki yıl hazırlık ve sonraki üç yıl mesleki eğitime ayrılmıştır. Ancak 1940 sonrasında Erkek Sanat Okulları 2 devre olarak ilk devreleri 3, ikinci devreleri 2 yıl süren beş yıllık mesleki eğitim olarak düzenlenmiştir (Cicioğlu, 1985).

⁵ Erkek Sanat Enstitülerinin kurulduğu dönemde Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı eğitimden sorumludur.

Güner (2018)'in Frampton (2007)'dan aktardığı tanıma göre, 20. yüzyılın başlarında inşa edilen modern ya da uluslararası tarzda tasarlanmış yapılar, mimari literatürde modern yapılar olarak adlandırılmaktadır. Güner (2018) Cumhuriyetin modernleşmesini sanayileşme ile başlatır. Bu dönemde sanayileşme ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmanın en önemli dinamiği ve modernleşmenin anahtarı olarak görülmüştür. Cumhuriyet ile sadece modern tarzda yeni kamu binaları değil modern yerleşim alanları ile yeni bir yaşam da inşa edilmeye çalışılmıştır.

SANAT OKULLARI VE ERKEK SANAT ENSTİTÜLERİNİN KURULUŞU

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimde durum değerlendirmesi için mesleki ve teknik eğitim konusunda dışarıdan uzmanlar davet edilmiş, yurtdışına öğrenciler gönderilmiş, sanat okullarında eğitim vermek için yurtdışından öğretmenler çağırılmıştır (Cicioğlu, 1985, s. 241; Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı, 1961, s. 10).

Talim ve Terbiye Kurulu tarafından alınan 10/5/1943 tarihli ve 94 sayılı kararla bölge sanat okullarının sadece birinci devresini bulduran okullara "erkek orta sanat okulu" (E.O.S.O.), iki devresini de bulduran okullara "erkek sanat enstitüsü" (E.S.E.) denilmesi kararlaştırılmıştır.⁶ Erkek sanat okulları (E.S.O.) sonradan "erkek sanat enstitüsü"ne dönüştürülmüştür.⁷

Dönemin Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarı Rüştü Uzel⁸ zamanında, mesleki ve teknik eğitim ulusal eğitim sistemi içerisinde önemli bir yer edinmiş, ülkede planlı olarak örgütlenmiş, bunun için finansal

⁶ "Erkek sanat enstitüleri, orta sanat okulunu bitirenlerin isterlerse sanat ve bilgilerini ilerletmek üzere devam edebileceği iki yıllık bir okuldur. Bu iki yıllık öğrenimi başarı ile bitirenler enstitü mezunu olurlar ve meslekleri dahilindeki görevlerde lise mezunu hakkını kazanırlar" (Maarif Vekaleti, 1959, s. 8). "Beş yıllık erkek sanat enstitüleri'nin ilk yılı (ya da erkek orta sanat okulunun ilk yılı), mesleğe yönelme sınıfıdır. Öğrenciler ikinci sınıftan itibaren belli meslekleri takip ederler" (Maarif Vekaleti, 1959, s. 9).

⁷ Bunun sonucunda, erkek sanat enstitülerinin öğretim süresi beş yıl olmuştur. Örneğin, Bursa'da önce Erkek Sanat Okulu açılmış, 1943'te okulun adı Erkek Sanat Enstitüsü olmuştur. Kayseri'deki Bölge Sanat Okulunun adı da 1943'te Enstitü şeklinde değiştirilmiştir. Niğde'deki Erkek Orta Sanat Okulu ise 1946 yılında Enstitü haline getirilmiştir.

⁸ Rüştü Uzel "1927'de Yüksek ve Mesleki Öğretim Genel Müdürlüğüne atandı. Talim ve Terbiye Kurulu Üyeliğinde çalıştı (1930-1933). Mesleki ve Teknik Öğretim Dairesi Kurulunca bu Dairenin Genel Müdürlüğüne getirildi. 27.09.1941'de Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarı olarak atandı ve 1950 yılında bu görevden emekliye ayrıldı." (Gaziantep/Şahinbey-Mehmet Rüştü Uzel Mesleki, 2022). "Bütün düşüncesi, Cumhuriyet Türkiye'sinin o yıllarda giriştiği Büyük Sanayi Kalkınma hareketinde çalışacak gerekli teknik elemanları, belirli bir formasyonla donatarak yetiştirmektir" (Karatekin, 1965).

kaynak sağlanmış nitelikli ve yeterli sayıda öğretmen yetiştirme konusu önemsenmiş, olanaklar verimli şekilde kullanılmaya çalışılmıştır (Hasol, 2012, s. 28). Yine bu dönemde Müsteşarlığa bağlı Yapı İşleri Müdürlüğü ve de buna bağlı Proje Bürosu kurulmuştur. Yukarıdaki ihtiyaçların görülmesindeki desteğinin yanı sıra Rüştü Uzel tarafından, ihtiyaç duyulan yeni okulların özellik ve ihtiyaçlarına göre yeni okul binalarının projelerinin hazırlanması için bu büro vazifelendirilmiştir. 1943'te Almanya Stuttgart Teknik Üniversitesinde profesör olan Paul Bonatz, Proje Bürosu Müşavir Mimarı görevi için ülkemize gelmiş, 1946 yılına kadar da görevlendirilmiştir (Oran, 1952, s. 10). Oran (1952) ve Zander (2011)'e göre Bonatz'ın gelişi ve Yapı İşleri Proje Bürosu'nun yürütücülüğüne getirilişi mimari tasarımın da önemsendiğini göstermektedir. Güner ve Güner (2019)'in belirttiği gibi Bonatz öğrencileri olan Hikmet Holtay, Mithat Yenen, Kemali Söylemezoğlu ve Ahmet Sabri Oran⁹ ile Türkiye'de çok sayıda uygulamaya imza atmış ve İstanbul Teknik Üniversitesinde öğretim üyesi sıfatıyla 1954 yılına kadar Türkiye'de kalarak hem mimarlık hem de eğitmenlik faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁰ 11 yıllık Türkiye deneyiminde Bonatz, modern tasarım yaklaşımına yerel unsurları katarak, kentler için anıtsal yapılar tasarlamış, birçok mimara da model olmuştur¹¹ (Kayım, 2011, s. 71-77) Paul Bonatz, Erkek Orta Sanat Okulları ve Erkek Sanat Enstitülerinin Türkiye'nin birçok yerinde inşa edilmesinde öncü rol oynamıştır (Güner ve Güner, 2019, s. 88).

Alpagut (2005), Bonatz'ın bu projeyi hazırlarken tip projeyi yeniden değerlendirip geliştirdiğini ve teknik çizimlerin hazırlanması sürecinde kendisine başka bir mimarın yardımcı olduğunu bildirmektedir. Projelerin "estetik ve mimari cihetlerinin kontrolü içinde" ise 1943-1944 yıllarında Emin Onat ve Sedat Hakkı

Eldem çalışmıştır. Okulların dış cephelerinde II. Ulusal Mimarlık Akımı izlerinin yansımaları, projeye yardım eden mimarların etkisine bağlanabilir.

Oran (1952), sanat okullarının atölyeler, atölye müstemilatı (malzeme ve servis odaları) ve okul yönetim ve öğretim kısımları (idare ve dersaneler) olmak üzere üç genel kısım halinde planlandığını belirtir. Birbiriyle ilişkili tasarlanan bu kısımlar, bir bütünlük arz etmektedir. Yapı tipi, meslek eğitimi ve öğretimine yönelik olduğundan atölyeler ön plandadır. Öğrenci sayısına bağlı olarak, birer adet demir, döküm, elektrik, motor ve yerel sanatlar atölyesi ile bir ve birden fazla tesviye ve marangoz atölyesi gerekmektedir. Öğretim verilen sanat dalları/bölmeleri ise tesviyecilik, demircilik, marangozluk, modelcilik, dökümcülük, motorculuk, elektrikçilik, radyoculuk ile camcılık olarak belirlenmiştir (s. 10, 15-16).

Anadolu'nun farklı şehirlerinde açılan erkek sanat enstitüleri, Paul Bonatz tarafından tip proje olarak üretilmiştir. Paul Bonatz'ın Erkek Sanat Enstitüsü için ürettiği tip proje tasarımlarından 1. grup tip projeler Erzincan, Urfa, Samsun, Burdur, Gaziantep, İzmit, Manisa, Tekirdağ, Trabzon, Afyon, Kars, Tokat ve Rize kentlerinde uygulanmıştır. İnşa edilen okullar bir aks üzerinde belirli aralıklarla sıralanan dikdörtgen planlı atölyelerden oluşmaktadır. Atölye sayısı ve büyüklüğü inşa edilen kente göre değişmektedir. E plan tipine sahip 2. gruba ait okullar Uşak, Antalya, Denizli, İzmir'in Tire ve Ödemiş ilçesi, Siirt ve Malatya'da inşa edilmiştir. Bu plan tipinde ana aks ve bu aksa simetrik şekilde çift yönlü sıralanan dikdörtgen planlı atölyeler ile karşılıklı müstemilat bölümü bulunmaktadır. E plan tipine sahip 3. grupta Niğde, Balıkesir, Kahramanmaraş, Elâzığ, Kayseri ve Akşehir'de inşa edilen okullar, bir aks üzerinde tek veya çift yönlü sıralanan atölyeler, karşılarında yer alan atölye müstemilatı ve yönetim-derslik bloğundan oluşmaktadır. Atölyeler ve atölyelerin müstemilatı birbiriyle ve yönetim-derslik bloğuyla bağlantılı şekilde tasarlanmıştır. E plan tipindeki bu grupların oluşturulmasında aks üzerinde sıralanan atölyelerin ve yönetim-derslik bloğunun konumu belirleyici olmuştur (Özal, 2019). Bunun yanı sıra, geç Osmanlı döneminde açılmış olan mesleki okullar ve sanat okulları 1931 yılında öncelikle bölge sanat okullarına, 1943 tarihinde ise bu sanat okulları (Bursa, Kastamonu, İstanbul, Diyarbakır, Edirne, Konya, Aydın, İzmir Mithatpaşa Erkek Sanat Okulu) Erkek Sanat Enstitülerine dönüştürülmüştür (bak. Çizelge 1). İlk başlarda farklı amaçlarla kullanılmış olan bazı yapılar da işlev değişikliği ile Erkek Sanat Enstitüsüne dönüştürülmüş ve kentlerin belleğinde enstitü olarak yer etmişlerdir.

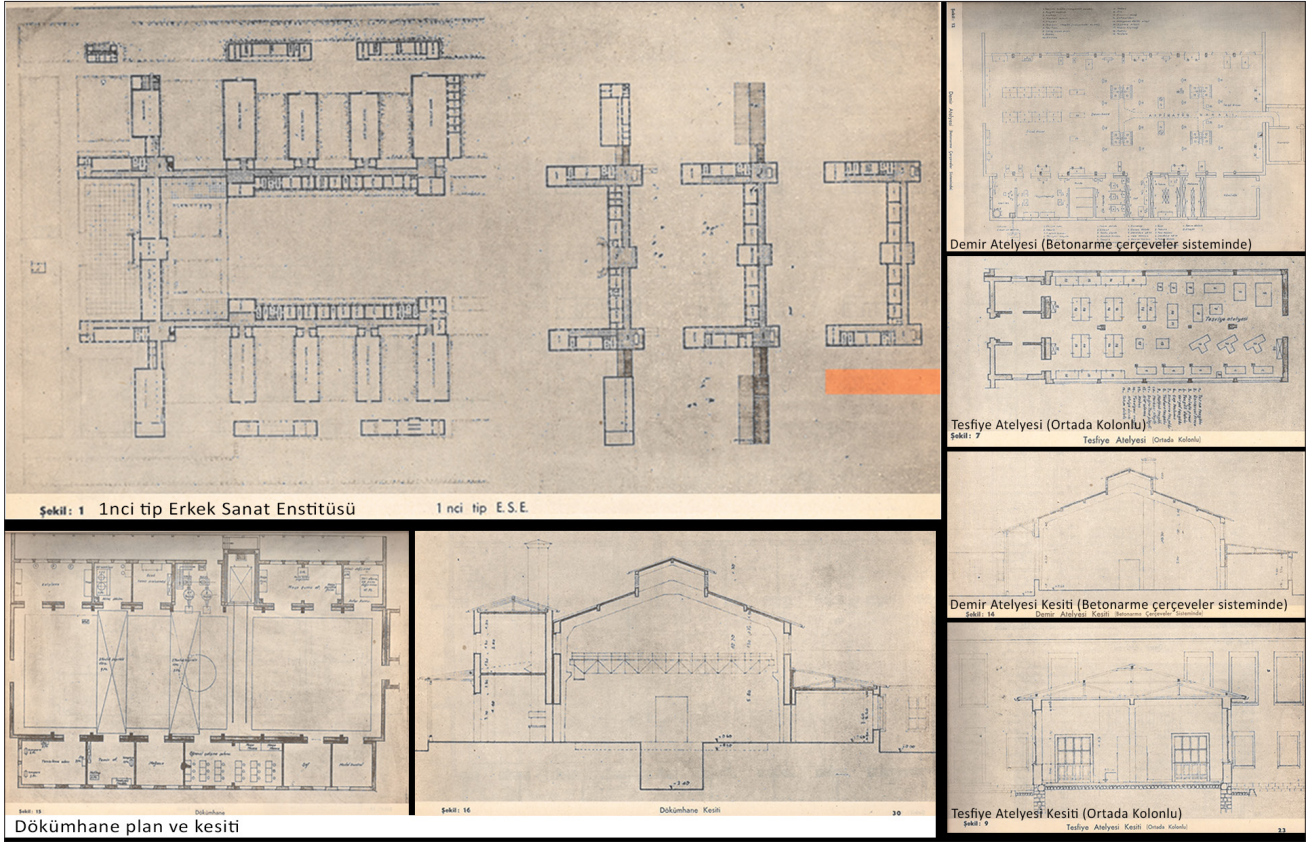
⁹ "Ahmet Sabri Oran (Achmed Sabrieff) (1905-1972), Stuttgart Mimarlık Okulu'nun yirminci yüzyıl içerisindeki ikinci Türk öğrencisi olan Sabri Oran, sekiz yarıyıl boyunca ve kesintisiz olarak öğrenim gördüğü Stuttgart Teknik Yüksek Okulundan 1930/31 kış yarıyılında mezun olmuştur." (Kayım, 2011, s. 8). Ahmet Sabri Oran (Achmed Sabrieff) Bonatz'ın öğrencisi olmuş ve Müsteşarlığın Yapı İşleri Bürosunda çalışmıştır. Oran, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde yeterlilik imtihanı olarak 1952 yılında kitaplaştırılan "Erkek Sanat Okulları ve Erkek Sanat Enstitüleri" başlıklı çalışmayı hazırlamıştır.

¹⁰ Paul Bonatz'ın Türkiye'deki mimarlık kariyeri, iş elde ediş yöntemleri ve Stuttgart Mimarlık Okulundan mezun Türkiyeli öğrencileri ile olan girift ilişkisinin detayları için bkz. Kayım, 2011. Bonatz İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitimde teorik olarak zanaatkarlık odaklı bir bakış doğrultusunda mimarlık eğitiminde "terbise esasları"na bağlı kalmış hem de pratik olarak sürdürülen erkek sanat enstitüleri (E.S.E.) ve erkek orta sanat okulları (E.O.S.O.) tip projeleri sayesinde bunları uygulamaya dökme fırsatı bulmuştur (Kayım, 2011, s. 71-77).

¹¹ Bonatz bireysel olarak ürettiği yapıların yanı sıra Millî Eğitim Bakanlığındaki görevi nedeniyle modern eğitim sisteminin temsilcisi olan sanat okulları ile birçok Anadolu kentine iz bırakmıştır (Kayım, 2011, s. 71-77).

Şekil 1

Bonaltz'ın Erkek Sanat Enstitüsü 1. Grup Tip Projesi Planı, Demir, Tesviye Atelyesi Planları ve Kesitleri, Ayrıca Dökümhane Planı ve Kesiti / *Plan of Bonaltz's Type Project of the 1st Group of the Institute of Arts of Boys, Plans and Sections of the Iron and Levelling Workshop, and Plan and Section of the Foundry* (Oran, 1952)

Sabri Oran, 1952 tarihli “Erkek Sanat Okulları ve Erkek Sanat Enstitüleri” kitabında teknik eğitim için planlanmış olan meslek okullarının o zamana kadar hazırlanmış projelerini ve bir bölümü tamamlanmış olan bazı okul projelerini incelemektedir. Oran (1952), Bonatz’ın tasarım kriterlerini “Beş yıllık eğitim veren enstitüler (E.S.E.) ve üç yıllık eğitim veren ortaokullar (EOSO) biçiminde kurgulanmış olan bu okullar için, il ve ilçelerde yapılmak üzere ‘taraklı plan şeması’ üzerinden” il merkezlerinde inşa edilmesi tercih edilen enstitüleri büyüklüklerine göre 1000, 600 ve 300 kişilik olmak üzere üç tipte, orta erkek sanat okullarını (ortaokullar) ise 400, 300 ve 200 kişilik olmak üzere yine üç tipte temellendirmiştir. Oran (1952) bu süreci “Enstitüler genellikle, yoğunluk olarak daha büyük kentlere inşa edilirken, orta sanat okulları daha az yoğunluklu kentlerde ve kasabalarda kurulmuştur. Okulların tasarımında öğrenci sayıları, kentte bulunan fabrikaların eleman ihtiyacı temel etken olarak kabul edilmiştir” sözleriyle açıklamaktadır.

Güner ve Güner (2019), Bonatz’ın tasarladığı okulların gelişim süreciyle ilgili olarak; bu okulların müfredatından, mekânsal gerekliliklerine, sınıf ve atölye tefrişlerinden, atölyelerin birbiri ile olan ilişkisine ve atölyelerin servis birimleri ile olan bağlantılarına dikkat çekerek eğitim programına göre servis birimlerinin tasarlanmasına ve

oluşturulan tip projelerde parçalı kütleler arasındaki ışık kalitesini nitelikli şekilde düzenleyebilmek için havalandırma-tekniik detaylarına ve bahçe-çevre düzenlemelerine tasarımda ve uygulamada öncelik verildiğini belirtmektedir.

Oran (1952)’in çalışmasında, henüz yapılmayan Çanakkale, Tokat, Ordu ve Niğde’deki E.S.E.’ler hakkında detaylı bilgi verilirken Samsun, Denizli, Urfâ, İzmir-Tire, Elâzığ, Kayseri, Afyon, Uşak, Antakya ve Ankara’da yapılan E.S.E.’lerin bazı çizim ve fotoğrafları yer almaktadır. Elâzığ ve Niğde’de kurulan EOSO’lar ve Bergama’da inşa edilmesi planlanan EOSO hakkında sadece kısa bilgi verilmiştir. Oran’a göre 1952 yılına kadar Eskişehir ve İzmir-Bergama dahil 15 ilde tip proje uygulanmıştır.

Paul Bonatz’ın tasarladığı tip projeler ve bu projelerin illerdeki uygulamaları incelendiğinde bazı enstitülerin uygulamalarında, malzemelerinde, yapı elemanlarında değişiklik ve de taraklı planların bazılarının atölye birimlerinde eksiklik vardır (Tekinsoy, 2011, s. 213-214; Yöney ve Asiliskender, 2019). Tekinsoy (2011), bu durumu “yapılan bu tür müdahaleler projenin tip proje olmasına rağmen yerel uygulamalar ve elemanlarla değişmesine ve farklı biçimde inşa edilmesine neden olmuştur” (s. 213-214) sözleriyle ifade etmektedir.

Ankara II. Erkek Sanat Enstitüsü (Teknik Öğretmen Okulu, Beşevler, 1943-1944) Tip 1'in uygulandığı en geniş kapsamlı örnektir (Alpagut, 2005, s. 271-275). Örneğin Urfa, Niğde, Kayseri ve Antakya erkek sanat enstitülerinde cepheler taş kaplama iken diğer örneklerde tuğla üzeri sıvalıdır (Yöney ve Asiliskender, 2019).

Okul yerleşkeleri için tip projeler, merkezi yönetim tarafından tasarlatılırsa da uygulama süreçlerinde (2. Dünya Savaşı nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntının etkisiyle) yerel malzeme ve inşaa tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Yapım tekniğinde alınan kararlar çoğunlukla atölyelerin betonarme iskelet sistemli olmasına ve yapıların genel kütle oranlarına yöneliktir ancak Yöney ve Asiliskender (2019) farklı illerdeki uygulamalarda malzeme tercihleri ile cephe biçimlenişlerinin farklılaştığını tespit etmişlerdir.

Sonraki süreçlerde bakanlığın ayırdığı bütçenin ve okula kaydolan öğrencilerin azalmasıyla (Oran, 1952, s. 48-49) başlardaki tip projeler (Ordu Erkek Sanat Enstitüsü için) revize edilip Urfa, Uşak ve Antakya'da uygulanmıştır. Sonradan uygulanan Tokat Erkek Sanat Enstitüsünde atölye sayısı azaltılarak atölyelerin boyutları küçültülmüştür.

Bu enstitülerin öğretim programları ve öğrencilerin sınıflara dağılımı, öğrencilerin yarısı mesleki ve genel kuramsal derslerde iken geri kalanların kendi branşında atölyelerde uygulamalı çalışma yapmasına olanak verecek şekilde planlanmıştır. Tüm okullarda sabah ve öğleden sonra olmak üzere çift programlı olarak tesviye, döküm, motor, elektrik ve demir ustalığı ile marangozluk eğitimi verilmesi kararlaştırılmıştır (Oran, 1952, s. 11-12). En başlarda enstitülerin tamamında tesviye, demircilik ve marangozluk bölümlerinde eğitim verilmekteyken bölgesel farklılıklar nedeniyle bölümlerin sayısında artış görülmektedir. Örneğin Mardin Artuklu'da bu bölümlere kuyumculuk bölümü eklenmiştir. Bununla beraber söz konusu okulların döner sermayeye ve öğrencilerin maddi durumlarına olan katkısı da göz ardı edilmemelidir. Bu okullarda sipariş usulüyle dışarıya işler yapılmakta, projeler aracılığıyla öğrencilerin kazanç elde etmesi sağlanmaktadır.

Akşam Erkek Sanat Okullarında ise eğitim aşamasında Erkek Sanat Enstitülerinin dersane, laboratuvar ve atölyelerinden faydalanılmıştır (Erhan, 2019, s. 172). Bu süreçte meslek edindirme gayesiyle Erkek Teknik Öğretim okulları, Çırac Okulları ve Köy Enstitüleri kurulmuştur. 1940'ların başlarında yeni açılan erkek sanat enstitülerine, daha eski ve kökleşmiş erkek sanat enstitüleri araç ve gereçler üretmiştir¹² (Hasol, 2012, s. 39).

1943 yılında çıkarılan kanun ile kurulan erkek sanat enstitüleri, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile endüstri meslek liselerine dönüştürülmüştür. (Cicioğlu, 1985, s. 243-244; Millî Eğitim Bakanlığı, 1973, s. 123). 1973'teki Milli Eğitim Şûrasında "mesleki ve teknik öğretim kuramlarında; yapı, tesviyecilik, demircilik, marangozluk, motorculuk, elektrikçilik gibi 20'ye yakın programın okullarda uygulanacağı" belirtilmiştir. Uygulanacak programların ortak özelliği "öğrenciye seçtiği programda vasıflı işçi seviyesinde bir meslek formasyonu kazandırmaktır" (Millî Eğitim Bakanlığı, 1973, s. 127).

Çizelge 1

Mesleki Okulların Cumhuriyet Sonrası Dönüşümleri / *Transformations of Vocational Schools after the Republic*

Mesleki Okulların Cumhuriyet Sonrası Dönüşümleri

1931'de mesleki okullar, bölge sanat okullarına dönüşmüştür.

1935'te bu okullar Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir.

1940'ta sanayileşme ile mesleki teknik eğitime ilgi ve ihtiyaç artmıştır.

Sanat okulları, Talim Terbiye Kurulu'nun 10/5/1943 tarih 94 sayılı kararı ile 1942-1943 eğitim öğretim döneminde Erkek Sanat Enstitüsüne;

1973'te 1973 yılı 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'yla Endüstri Meslek Lisesine ve

2014'te Mesleki ve Teknik Anadolu, Çok Programlı Anadolu Lisesi ve Mesleki Eğitim Merkezlerine dönüştürülmüştür.

1940'lardan sonra devlet eliyle kurulan fabrikalarda ve sanayi birimlerinde sanat okullarından mezunlar istihdam edilmiş, mezunların bir kısmı ise bakanlıklarda görev almıştır (Başgöz, 1995, s. 214). Hasol (2012)'a göre 2. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye savaşa katılmamış olsa da yaşanan ekonomik sıkıntılar, dışa kapalı politikaların izlenmesine yol açmış, o dönemde sanat enstitülerine yoğunlaşılmasını sağlamış ve enstitülerin kurulduğu bölgeleri teknoloji merkezi haline getirmiştir. 1970 sonrasında ise ülkemizde dışa açılan ekonomik yapı özel sektörü tetikleyerek yeni sanayi alanlarının açılmasını sağlamıştır. Bu durum özel sektörün gelişimini artırırken meslek okullarının önüne geçmiştir (s. 49).

Özal (2019)'ın araştırmasına göre Osmanlı Döneminde inşa edilen birçok sanayi mektebinin Cumhuriyet sonrasında sanat okuluna dönüşmesi ve günümüzde hâlâ bu yerleşimlerde aynı eğitimi veren okulların (nitel ve nicel özellikler bakımından) Türkiye ortalamasının üstünde olması, toplumda nitelikli yerel iş gücü, üretim ve toplumsal bilinçlenme arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

¹² "Bursa Erkek Sanat Enstitüsü torna tezgâhı, İzmir Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü ağaç işleri tezgâhları, Aydın Erkek Sanat Enstitüsü demir testere tezgâhı, Konya Erkek Sanat Enstitüsü zımpara taşı tezgâhı üretmek için ihtiyacı olan okullara göndermişlerdir" (Hasol, 2012, s. 39).

SAMSUN'DA MODERN DÖNEM EĞİTİM YAPILARI

Cumhuriyet Döneminde başlayan eğitim seferberliği Samsun'da da etkisini göstermiştir. Dönemin köy enstitülerinden biri Samsun Ladik'te açılırken ilkokul, ortaokul gibi eğitim yapılarının dışında meslek liseleri ve öğretmen okulları da hizmete sokulmuştur.

Cumhuriyet'e kadar gelen süreçte Samsun, tarihi devirlerden günümüze önemli yerleşimlerden biri olmuştur. 19. yüzyılda özellikle tütün üretiminin artması şehrin ticari ve kültürel hayatında etkin rol oynamıştır. Yine 19. yüzyıl Batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak konsolosluklar, bankalar, gayrimüslim tüccarların işlettiği dükkanlar, hükümet konağı gibi büyükşehirlerin kent yapısını oluşturan unsurlar Samsun'da da görülmeye başlanmıştır (Düzenli, 2022). Şehirde ticaret limanının varlığı bölgedeki tüm ülkelerle karşılıklı olarak ithalat ve ihracatı arttırmış; şehir demiryolu, hava yolu, kara yolu ve liman ticareti açısından güçlü bir ulaşım altyapısına kavuşmuş ve çevre illerin ihracat noktası konumuna gelmiştir. Şehirde ağırlıklı olarak imalat sanayisi bulunmakla beraber mobilya, tıbbi aletler ve ürünler, tekstil, ana metaller, tütün, kâğıt ve kâğıt ürünleri, bakır, oto yedek parça ve kimya sanayi gibi alt sektörler de varlığını sürdürmektedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren büyümenin bir getirisi olarak özgün kent dokusu yok olmaya başlamıştır. Günümüzde tarihi doku kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu durum, modern hayata intibakın dezavantajlarından biri olarak okunabilir.

1928'deki harf inkılabının ardından ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Samsun'da¹³ da kurslarla yeni alfabenin yaygınlaştırılması için harekete geçilmiştir (Samsun Gazetesi, 3 Eylül 1928, s. 1; Samsun Gazetesi, 6 Eylül 1928, s. 3). İlköğretim, orta öğretim, mesleki eğitim (ticaret mektepleri, akşam kız sanat okulları, kız sanat enstitüsü, erkek sanat enstitüsü) ve halk eğitim (biçki, dikiş, nakış ve şapkacılık kursları; Kur'an, daktilografi, yabancı dil kursları) okullarında eğitim verilmiştir (Duman, 2014). 1929'da açılan Millet Mektepleri, 1935 yılında Ulus Okullarına dönüştürülmüştür. Ekim 1935'te Samsun Merkez'de İstiklâl, Fazılkadı ve İsmet Paşa okullarında Ulus Okulları eğitime başlamıştır (Samsun Gazetesi, 22 Kasım 1935, s. 3).

Türkiye'de 1943 yılında Erkek Sanat Enstitüleri açılmaya başlanmış, 1945'te Samsun'da enstitü yapılarının inşaatına Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak Bonatz ve ekibinin hazırladığı tip proje ile başlanmıştır. Yerleşke içerisinde bulunan tarak şemalı yapı grubunun projesine, Şehit Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nin arşivinden ulaşılmıştır.

Yeni devletin modernleşme çabalarıyla eğitim alanında artan imar faaliyetleri, Samsun Merkez'deki Lise Caddesinin doğusundaki alanda yoğunlaşmıştır. Erkek Sanat Enstitüsünün Lise Caddesine bakan kısımda, öncelikle batısında, bazıları daha erken tarihte kurulmuş, Eski Kız Sanat Enstitüsü, Eski Atatürk Lisesi (tescilli) yeni Olgunlaşma Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Lisesi,

Şekil 2

Samsun Erkek Sanat Enstitüsü ve Yakın Çevresinde Yer Alan Eğitim Yapıları, 1940'lara Ait Yerleşim Planı (Soldaki) (Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Arşivi) ve Günümüze Ait Hava Fotoğrafı (Sağdaki) / *Samsun Institute of Arts for Boys and the Educational Buildings in the Vicinity, 1940s Settlement Plan (Left) (Şehit İlhan Hamlı Vocational and Technical Anatolian High School Archive) and Aerial Photograph of the Present Day (Right) (Google Earth)*

¹³ Atatürk 16 Eylül 1928'da Samsun'a gelmiştir (Topçu, 2005).

Eski Akşam Sanat Okulu, Ticaret Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi bulunmaktadır. Cumhuriyet dönemi mesleki okul tedrisatının ve modern yapıların birer örneği olan bu yapılarının bulunduğu alan “Okullar Sitesi” olarak anılmaktadır.

1967 Samsun İl Yıllığı'nda, ilde genel kültürün iyi durumda olduğu, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullar dışında 5 halk kitaplığı, 2 çocuk kitaplığı, 110 köy okuma odası, 6 özel biçki- dikiş kursu, 1 özel daktilo kursu, 1 müze, 5 halk eğitim merkezi, 1 eğitim araçları merkezi, 1 beslenme eğitimi bürosu ve 1 yetiştirme yurdu olduğu belirtilmektedir. (Samsun, 1967, s. 168). Okulların yapısındaki değişiklik eğitimdeki işlevlerin çeşitliliğinden bir işareti olarak okunmalıdır.

Samsun merkezinde bulunan orta dereceli okullar arasında Ondokuz Mayıs Lisesi, Samsun Koleji (bugünkü Samsun Anadolu Lisesi), Ticaret Lisesi, Kız İlköğretmen Okulu, Kız Enstitüsü, Erkek Sanat Enstitüsü, İmam Hatip Okulu, Namık Kemal Ortaokulu, Devrim Ortaokulu ve Samsun Ortaokulu yer almaktadır (Samsun, 1967, s. 171) (bak. Şek. 2).

SAMSUN ESKİ ERKEK SANAT ENSTİTÜSÜNÜN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜ

Yapının Tarihi Süreci

Büyük kentlere açılan sanat enstitülerinden biri de 1943-1944 ders yılı başında Samsun'da Samsun Erkek Sanat Enstitüsü adıyla faaliyete geçirilmiştir (Bütün Y. Samsun, 1978, s. 388). İlk kendine ait bir binası olmayan enstitü, özel idareye ait 2 Kasım 1938'de yapılan resmî törenle hizmete açılmış olan 30 Ağustos İlkokulunda (Ahali Gazetesi, 9 Kasım 1938, s. 1) 4 Ekim 1943'te geniş katılımlı bir törenle hizmete başlamıştır. Enstitünün eğitim kadrosunda ilk başlarda enstitü müdürü ile 16 öğretmen vardır (Ahali Gazetesi, 8 Ekim 1943, s. 1; 17 Ekim 1943, s. 1). Marangoz, demir ve tesviye bölümleri ile öğretime başlayan okula ilk yıl 297 kişi kayıt yaptırmıştır. İlk yıllarda enstitünün derslik ile atölyeleri fizikî imkânsızlıktan ötürü farklı yerlerde bulunmaktadır (Maarif Mesleki ve Teknik Eğitim İstatistiği, 1944, s. 36). Buna istinaden valilik, özel idare vasıtasıyla 50 dekarlık bir araziyi istimlak ederek, 1945 yılı başında enstitü binası yapılmak üzere, Mili Eğitim Bakanlığına (Maarif Vekaletine) tahsis etmiştir. Bakanlık aynı yıl içinde 700 bin liralık bir tahsisat çıkararak ihale sürecini başlatmıştır (Samsun Gazetesi, 3 Ağustos 1945, s. 1). Bu işlemlerin ardından 30 Ağustos 1945'te temel atma töreni gerçekleştirilerek (Samsun Gazetesi, 7 Eylül 1945, s. 1), binaların yapımına başlanmıştır. İlk kısım inşaat 1947 yılı sonunda tamamlanmış ve enstitü buraya taşınmıştır (Samsun Gazetesi, 15 Aralık 1947, s. 1). Günümüzde yapılar topluluğu, 1945

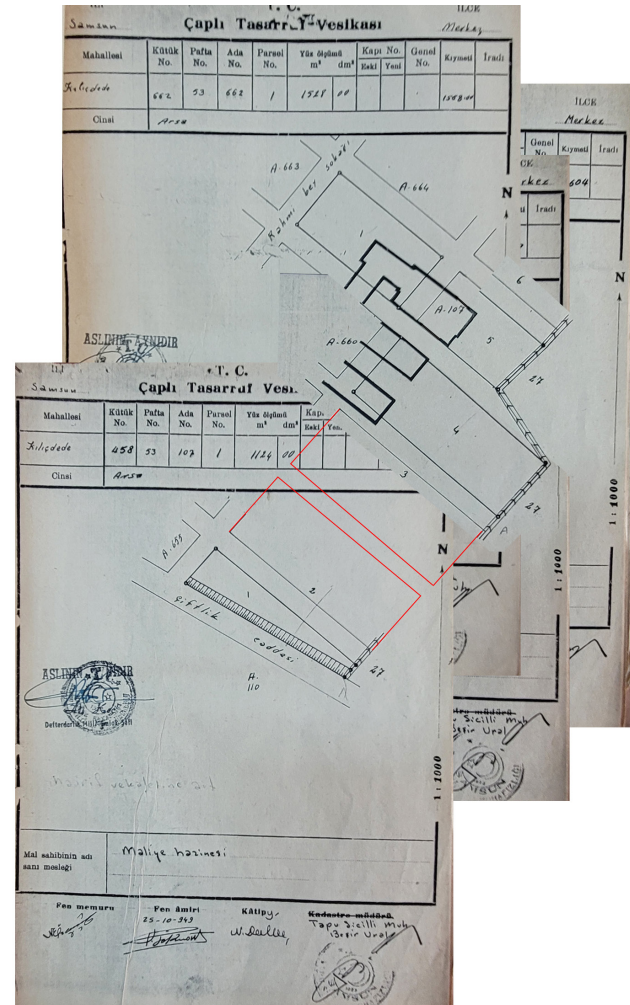
yılında inşa edildiği yerde bulunmaktadır. Güneydeki atölyeleri bağlayan D5 giriş kapısının üzerinde yazan 1943 tarihi, binanın yapımını değil enstitülerin kuruluş tarihini işaret etmektedir.

İnşa edildiği dönemde Erkek Sanat Enstitüsü yerleşkesinin konumu Merkez ilçe Kılıçdede Mahallesi (bugün İstiklal Mahallesi) olarak 25 Ekim 1949 tarihli çaplı tasarruf vesikası (haritalı tapu) evraklarında görülmektedir. 1/1000 ölçekli olarak hem arazi hem de enstitü, atölye ve derslikler bloku sınırları çizilmiştir (bak. Şek. 3).

Enstitü yerleşkesi bugün, Samsun ili İlkadım ilçesi, İstiklal Mahallesinde 3623 ada ve 14 parselde bulunan 22.263m² tapu alanına sahip, 10.715m² yapıların oturduğu, 11.513m² bahçe alanı olan bir erkek sanat enstitüsü yapılar topluluğudur. Bunun yanında 505m²'lik alanda lojman binası bulunmaktadır.

Şekil 3

Erkek Sanat Enstitüsünün ve Kurulduğu Alanın 25 Ekim 1949 Tarihli Çaplı Tasarruf Vesikası (Haritalı Tapu) Evraklarından Örnekler (Evrakların Bir Araya Getirilişi ve Kırmızı Çizgiler Yazar Tarafından Düzenlenmiştir) / *Examples of the Documents Institute of Arts for Boys and the Area Where It Was Established, Dated 25 October 1949 (The Combination of the Documents and the Red Lines were Edited by the Author)*

Şekil 4

Sabri Oran'ın Kitabında Yer Alan 1940'lerde Samsun Erkek Sanat Enstitüsüne Ait İç Mekân ve Dışarıdan Fotoğrafları (Oran, 1952), E.S.E.'nin Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesinden Bir Görünüş (Sağ Üstteki Fotoğraf) / *Interior and Exterior Photographs of Samsun Institute of Arts for Boys in the 1940s in Sabri Oran's Book (Oran, 1952), A View from the Technical High School and Industrial Vocational High School Of E.S.E. (Top Right Photograph) (Bütün Y. Samsun, 1978, p. 388)*

1947 yılındaki taşınmanın ardından o günlerde enstitüyü ziyaret eden Samsun Gazetesi yazarı Kâmil Sirmen'in gözlemleri şu şekildedir (Samsun Gazetesi, 15 Aralık 1947, s. 3).

...bir sanat yuvası olan bu müessese, tesviye, demir ve ağaç işleri şubeleri olmak üzere üç kısım halindedir. Tesviye kısmında beş demir ocağı ve bir şahmerdan ve bir elektrik kaynak cihazı ve ayrıca da çeliği sulama tav ocağı vardır. Yedi makinası ağaç şubesinde... vardır. ...Çekoslovakya'nın Skoda fabrikası mamulâtından olan 120 beygir kuvvetinde bir dizel elektrik motoru seksen kilovat takatıyla çalışmaktadır. Müessesenin kadrosu (ilk) Müdür Remzi Dönen, Baş Muavin Cemal Polatsoy, İkinci Muavin Ferit Özalp, Üçüncü Muavin Cemal Tınaz ve Dördüncü Muavin Mehmet Kırca ve 26 öğretmen, bir muhasip, bir kâtip, bir ambar memuru ve 8 hademeden ibarettir (1947).

1947 yılında tamamlanan yapı 1 müdür, 7 öğretmen, 1 hesap memuru ve 200 öğrenci ile Erkek Sanat Enstitüsü adıyla eğitim-öğretime açılmıştır (Başbakanlık İstatistik müdürlüğü Kültür İstatistikleri) (Sarısakal, 2011, s. 289). 3 Ağustos 1948 tarihli Samsun Gazetesi haberine göre enstitü o yıl, birinci ve ikinci devre olarak 86 mezun vermiş; bunlardan 15'i, Amerika'dan Türkiye'ye getirilen yol makinelerinde çalışacak olup ihtisaslarını yapmak üzere İzmir'de açılan kursa gönderilmiştir. 6 aylık kurs sonunda bu kişiler 250 lira ücretle söz konusu makinelerin işletilmesi ve onarılmasına memur edilirken geriye kalan 71 kişi Milli Savunma ve askerî fabrikalar

hesabına okudukları için ilgili fabrikalarda istihdam edilmişlerdir (Samsun Gazetesi, 3 Ağustos 1948, s. 1). 20 Ekim 1950 tarihli Zafer Gazetesinde Samsun Erkek Sanat Enstitüsü Müdürlüğüne ait inşa süreciyle ilgili ihale, malzeme tedariki, bedel vb. üzerine şartname yayınlanmıştır (Zafer Gazetesi, 20 Ekim 1950, s. 7).

Enstitü bünyesinde 1960-1969 yılları arasında Akşam Tekniker Okulu açılarak hizmet vermişse de bu kısım daha sonra kapatılmıştır (Sarısakal, 2011, s. 289). Erkek Sanat Enstitüsünün orta kısmı bulunmaktaysa da bu kısma 1967 yılında öğrenci alınmamıştır. (Samsun, 1967, s. 169). 1967 Samsun İl Yıllığı'nda, Erkek Sanat Enstitüsünün bahçesinde arkeoloji müzesi meydana getirildiği ve Dündar Tepeden çıkan eserlerin burada teşhir edildiği yazılmaktadır. Günümüzde bu eserler burada değildir. (Samsun, 1967). Ayrıca okul öğretmenleri sene başından itibaren öğrencilerin yıl boyunca hazırladıkları ürünlerin sergilendiği yıl sonu sergileri açmışlar; öğretmenler genç sanatkarların eserlerini göğüslerini kabartarak sergilemişlerdir (Samsun Gazetesi, 2 Temmuz 1948, s. 3).

Bu süreç içerisinde Eski Erkek Sanat Enstitüsü; Teknik Lise, Endüstri Meslek Lisesi ve Akşam Endüstri Meslek Lisesini bünyesinde toplayıp hizmet vermiştir (Bütün Y. Samsun, 1978, s. 388). Okulun Teknik Lisesinde makine, elektrik, inşaat bölümleri; Endüstri Meslek Lisesinde tesviye, metal işleri, ağaç işleri, motor, elektrik, elektronik, model, döküm, makine ressamlığı, yapı ve yapı ressamlığı bölümleri bulunmaktadır (Bütün Y. Samsun, 1978, s. 388).

Samsun Erkek Sanat Enstitüsü bugünkü adıyla Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, güçlendirilme ve onarım işi¹⁴ (yaklaşık on dört bin beş yüz m² alan) için 540 gün süreli ihale edilmiş olup okuldaki öğrenimin 1,5 yıllığına Badirli Mahallesi'ndeki İlyas Kılıç Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde devam etmesi uygun görülmüştür. Okulun uygulamalı dersleri sanayideki uygun işyerlerinde programlı olarak sürdürülmektedir. Haziran 2021'de güçlendirme çalışmaları başlamıştır. Ancak 2023-2024 eğitim öğretim dönemi bahar yarıyılında (Ocak 2024'te) aynı yerleşkeye geri dönülüp eğitime tekrardan başlamıştır. 1967'de inşa edilmiş olan Motorlu Araçlar Atölye Binası (E kütlesi) (bak. Lev. 3), güçlendirme çalışmaları sebebiyle 2022 yılında yapı strüktürü korunarak geri kalan tüm bölümleri yıkılmış, aynı konumda ve aynı sınırlarda kolonları güçlendirilerek yeni yapı inşa edilmiştir (bak. Lev. 5). A, B ve C bloklarında güçlendirme çalışmaları sırasında yapılarıdaki kolon giriş sistemini güçlendirmek için cephe düzenlerinin olduğu bölümler yıkılıp yeniden düzenlenmiştir (bak. Lev. 7).

Samsun Erkek Sanat Enstitüsü, 1943'ten itibaren Samsun'da meslek edinmek isteyen nitelikli insan sayısının artmasını ve mezun olan öğrencilerin bir kısmının meslek okullarında öğretmen olmasını sağlamıştır. Bu sayede örnek bir şehir olan Samsun'da meslek eğitimi alanlar öğrendikleri meslek aracılığıyla özel iş yerleri ve fabrikalar açarak istihdam olanakları yaratmış, ticarete yön vermiş, ekonominin güçlenmesi ve endüstrinin gelişmesinde etkin olmuşlardır.

Yapının Mimarisi

Cumhuriyet sonrası yapılaşmanın yoğunlaştığı Samsun-İlkadım ilçesinin İstasyon Mahallesi'nde bulunan eski Erkek Sanat Enstitüsü yapı topluluğu merkezi bir konumdadır. İstiklal Caddesindeki girişi Devlet Su İşleri Hizmet Binası girişi ile karşı karşıya olan Enstitünün Saadet, İstiklal ve Anafartalar Caddesinden birer girişi bulunmaktadır.

Hayri Güneş'in Samsun Bafra Gazetesindeki 14 Mayıs 1953 tarihli yazısında Samsun Erkek Sanat Enstitüsüyle ilgili bir anlatısı yer almaktadır. Güneş (1953), enstitünün konumunu; şehre hâkim bir tepe üzerindeki geniş bir çamlık, nadide çiçeklerle süslenmiş güzel bir

park, birbirine eklenmiş binalar ve spor sahalarına vurgu yaparak anlatmaktadır:

Bu basık binalar serisinde Sayın Nuri Özkan'ın güler yüzünden gayri hiçbir şey göremeyeceğinizi zannederek çamlıktaki banklardan birine çöküverirsiniz.

Deniz tam karşınızda bir nazar boncuğudur. Bu masmavi suyun adına neden kara dendiğini düşünür, fakat daha ileri gidemezsiniz. Zira bu anda tarih denen muazzam çarkın sihirli zembereği dönüvermiştir. Ahmet Paşa'nın 300 gemilik donanması Kırım'ı Fethi gider küçük bir tekne, Osmanlı tahtını ele geçirerek dünyayı sarsacak bir kumandanı, Yavuz Sultan Selim'e kefeye taşımaktadır. İran seferi için erzak yüklemiş kamyonların yelkenleri bembeyaz nihayet Sinop baskını, 'Sivastopol önünde yatan gemiler', 19 Mayıs ve Millî Mücadele yılları... Bu denizle türkülerimiz kadar kaynaşmış kız adını düşünmeye lüzum var mı?

Enstitünün zili sizi denizin rüyasından uyandırırverince zamanın süratini, saatten, birbiri ardınca içtiğiniz sigara sayısını boşalan paketten anlarsınız. Anlarsınız da 'mademki geldim şu mektebi gezivereyim' dersiniz.

Büyük kapıdan içeri girmeniz fikirlerinizin topyekûn değişmesi için kâfidir. Geniş uzun tertemiz bir koridor. İki yanında büyücek 2 vitrin. İftiharla seyredersiniz. En son model elektronik ürünlerine kadar gördüğünüz her şey burada yapılmıştır ve bunları yapanlar 11-18 yaşında Türk çocuklarıdır. 20 sene sonrayı düşünün aynı eller büyük fabrikalar kuracak, büyük fabrikaların çalışmalarına veçhe verecek ve nihayet gemiler, trenler tayyareler... Her şey kendi malımız işte yarının Türkiye'si.

Enstitüde insanı çabucak kendine bağlayan bir hava vardır. Bu kuruluştaki nizamdan ziyade çalışmadaki intizamdan olacak. Burada hiçbir şey yoktur ki, bu intizamı mutlak olarak ifade etmesin. Koridorun bir yanında dershaneler, diğer yanında atölyeler. Birinde tefekkür, öbüründe maharet. İkisinin aynı şekilde yürütüldüğünü anlamak için düşünmeğe lüzum yok. Zira burada her şeye müşahhasır. Öğrencilerin durumunu öğrenmek istiyorsunuz? Yapılan işleri önünüze sürüverirler. Karar sizindir. Mezun olanların mı soruyorsunuz? Müdür Nuri Özkan'ın masası üzerinde, çeşitli müesseselerinin eleman isteklerini gösterir, bir tomar kâğıt vardır.

Yorgunluğunuz tamamen kaybolmuştur. Körpe çamlığında denizin rüyasını imanlı çalışmalarında yarının Türkiye'sini seyrettiğimiz bu modern müesseseden gerçek bir gururla ayrılırsınız. (Bafra Gazetesi, 14 Mayıs 1953)

Hayri Güneş'in basık binalar olarak ifade ettiği yapılar aslında kat yükseklığı oldukça yüksek yapılan tek katlı atölye binalarıdır (bak. Lev. 1-2, Şek. 4).

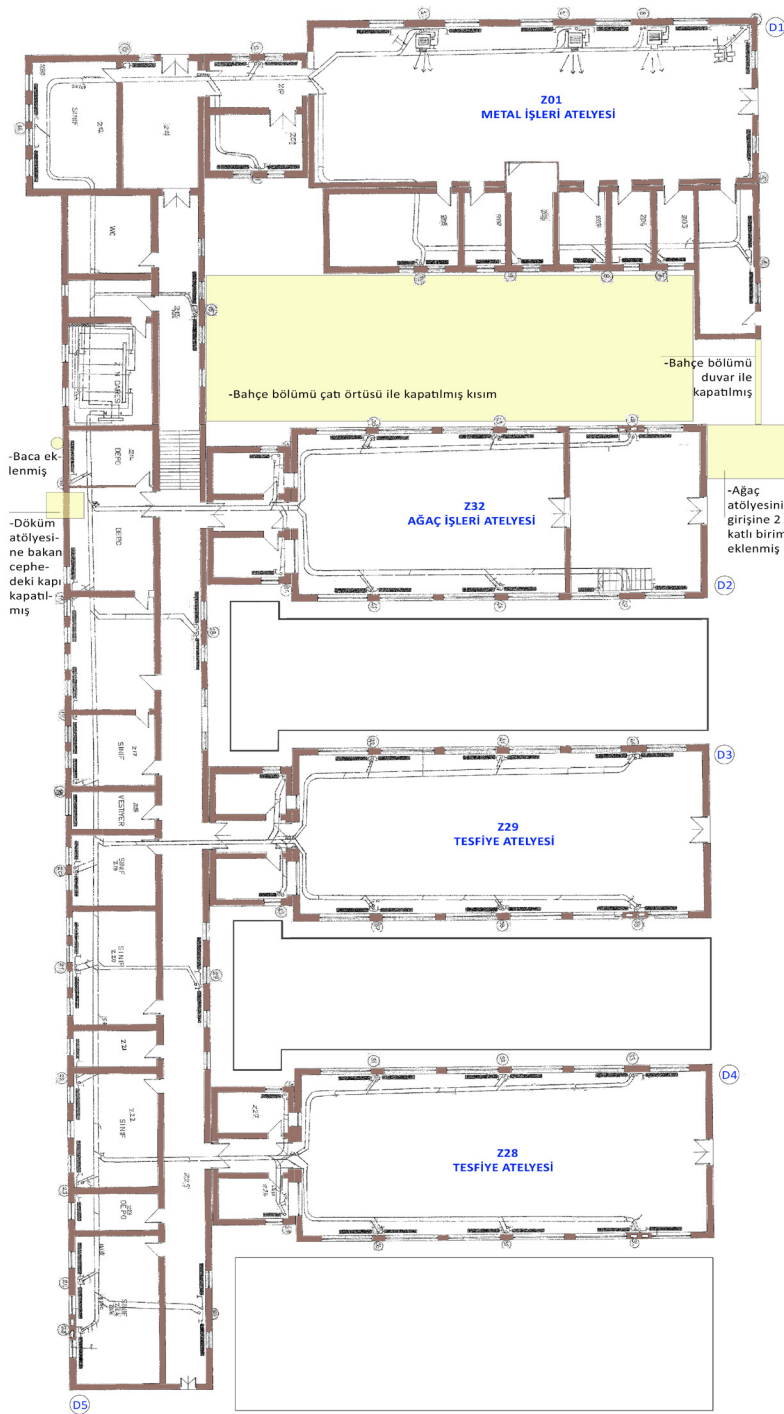
¹⁴ Bakanlığın resmî sitesinde güçlendirme çalışmaları "Millî Eğitim Bakanlığı, okullar arası başarı ve imkân farklılıklarını azaltmak ve eğitimde fırsat eşitliğini güçlendirmek için gerekli tüm hazırlıkları tamamlanan 'Temel Eğitimde 10.000 Okul Projesi'ni hayata geçirdi. Proje kapsamında bir yıl içinde 3 bin anaokulu ve 40 bin ana sınıfının açılması hedefleniyor. Diğer taraftan seçilen temel eğitim okullarının altyapısının güçlendirilmesinden eğitim ortamlarının zenginleştirilmesine kadar çok sayıda destek uygulamaya geçirecek." şeklinde ifade etmektedir (<https://www.meb.gov.tr/meb-temel-egitimde-10-bin-okul-projesi-baslatti/haber/25536/tr>).

Samsun E.S.E.'nin Erkek Sanat Enstitülerinin 3 plan tipolojisi içerisindeki yerine bakıldığında, 1. Tip E.S.E.'nin (bak. Şek. 1) sadece 1 aksı ve atölyeler grubu şeklinde olduğu göze çarpar. Burada Bonatz'ın tasarladığı birbiri ile ilişkili 4 atölye ve bir ders bloğu bulunmaktadır. Yapılar topluluğunda 1945 yılında, makine ve metal teknolojisi alanı, mobilya ve iç mekân tasarımı alanı ve atölye şeklinde 4 ayrı birim olan atölye binaları ve bunları

dikine kesecek şekilde batıdan birbirine bağlayan bir omurga üstünde derslikler bölümü yapılmaya başlanmıştır (D Blok). 1947'de tamamlanan yapıdaki atölye binaları tek katlıdır. 1947'de öğretmen ve öğrencilerin gayreti ile okul çevresi ağaçlandırılmış ve bugün Samsun 56 Evler için akciğer vazifesi gören çamlık bahçe meydana getirilmiştir (bak. Lev. 1-2-3, Şek. 4).

Levha 1

Eski Erkek Sanat Enstitüsü Atölyelerinin ve Dersliklerin Bir Arada Bulunduğu Plan Şeması ve Plan Şemasındaki Değişiklikler (D Blok) (Yazar Tarafından Düzenlenmiş), E.S.E.'ne Ait Fotoğraflar / *The Plan Diagram of the Former Institute of Arts for Boys Workshops and Classrooms Together and the Changes in the Plan Diagram (D Block) (Edited By The Author), Photographs of E.S.E.*

Levha 2

Samsun Erkek Sanat Enstitüsü 1/50 detaylı Metal İşleri ve Ahşap İşleri Atelyesi plan çizimleri, Metal Atelyesinden A-A Kesit, Ahşap İşleri Atelyesi kuzey doğu görünüşü ve atelyelerin içeriden ve dışarıdan fotoğrafları (D Blok) (yazar tarafından düzenlenmiş) / Samsun Institute of Arts for Boys 1/50 detailed Metal Works and Woodworking Workshop plan drawings, A-A Section from the Metal Workshop, North East view of the Woodworking Workshop and interior and exterior photographs of the workshops (D Block) (edited by the author)

Atölye ve derslikler bölümünün zemin kaplaması dökme mozaiktir. Atölyelerden derslikler bölümüne geçiş (D1, D2, D3 ve D4'ten D5'e), 2'şer küçük oda arasından sağlanmaktadır. Bu odalardaki iç pencereler sayesinde atölyelerle göz teması kurulabilmektedir. Atölyeler ile derslikler arasında ve geçiş bölümlerinden dersliklere geçiş bölümünde hem atölyelerin hem de geçiş bölümlerinin duvarı bulunmaktadır. Çizimde de görüldüğü üzere diletasyon derzi çalışması yapılmış çift sıra duvar düzenlemesi, her iki tarafta da yer alır. Burada duvar kalınlığı 1 metreden fazladır. Geçişlerde çift kanatlı ve çokça camlı ahşap kapılar kullanılmıştır. Derslikler bölümü başında ve sonunda olmak üzere 2 kapı ile dışarıya açılmaktadır.

Derslikler bölümü derslikler/sınıflar, tuvaletler, depolar (biri kimyasal malzemeler deposu) ve vestiyer birimlerinden oluşmaktadır. Birkaç tüpün bulunduğu kimyasal malzeme deposunun içerisindeki 5 basamak ile diğer küçük birime çıkılmaktadır. Eski özgün planlara bakıldığında derslikler kolunun (D5 bak. Lev. 1-2) D2 atölyesine denk gelen aksta batıya/arka bahçeye açılan bir kapı bulunmaktadır. Günümüzde bu kapı kapatılmıştır ancak kapı sövesi görülmektedir. Sonradan derslikler bölümüne bir baca eklenmiştir (bak. Lev. 2).

Erkek Sanat Enstitülerindeki dökümcülük atölyelerinde her cins dökümcülüğün öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu atölyelerin müstakil olarak inşa edilmesi sırasında modelcilik ile ilgisinden ötürü marangoz atölyesine yakın konumlanmasına dikkat edilmiştir. Bununla beraber ağır döküm parçalarının kaldırılıp taşınabilmesi için vinç tertibatı bulunmaktadır. Bu sebeplere bağlı olarak derslikler bölümünde dökümhaneye yakın bir noktada bir kapı yer almaktadır (Oran, 1952, s. 39). Sabri Oran'ın kitabında ifade edildiği üzere Samsun'da da dökümhane birimi (F Blok) marangoz atölyesine yakın bir aksta tasarlanmıştır. Derslikler bölümünden dökümhaneye kolay ve kısa yoldan geçiş için kapı tasarlanmıştır. Ayrıca Bonaltz'ın çizimlerinin yer aldığı Oran'ın (1952) kitabında dökümhaneye ait plan ve kesit çizimlerinin (bak. Şek. 1) benzeri Samsun E.S.E.'de de dökümhane birimi olarak yer almaktadır (bak. Lev. 4). Buradan dökümhane yapılarının da Bonaltz'ın ofisi tarafından tip proje olarak tasarlandığını görmekteyiz.

Oran'ın (1952), belirttiği üzere deprem bölgesindeki yapılar için Bayındırlık Bakanlığının deprem yönetmeliği dikkate alınarak bazı farklı uygulamalarda bulunulmuştur. Oran "deprem bölgesinde olan ve Samsun'da beton çerçeveler arasına tuğla duvarlar örülmek sureti ile ve yüzleri sıvanmış olan tesviye atelyeleri gösterilmiştir" sözleri ile Samsun'un deprem bölgesi olarak tespiti ve Erkek Sanat Enstitüsünde önlem olarak strüktür ve malzeme tercihi aktarılmaktadır (s. 26).

Art arda paralel olarak dizili 4 atölyeden D1 no'lu demir atölyesi (metal işleri atölyesi) diğer atölyelerden hem plan olarak daha farklı hem de hacim olarak daha büyük bir kütleyle sahiptir. D2 atölyesi yönünde, yapının uzun kenarı sırasınca 7 küçük odanın yer aldığı derslikler bölümü bulunmaktadır. Demir atölyesinin beşik çatı mahyası boyunca çatı feneri yükselmektedir. Atölyedeki pencereler üst üste 2 sıra gelecek şekilde sık ve yüksek sıralanmıştır. Atölyelerin tamamında ve tüm cephelerinde betonarme düşey taşıyıcı sistem/kolon sırasının varlığı dışarıdan okunmaktadır. Duvar aksı ve kolonların bir bölümü dışarıya taşacak şekilde düzenlenmiştir. Üsluba ilişkin bu kararlar modernin izlerinin okunmasına yardımcı olmaktadır.

D2 atölyesinin ana girişinin doğu yönüne, giriş kapısına kadar dayanan bir birim eklenmiştir. Öğretmenlerin dinlenmesi için yapılan ve bir duvarı atölyeye bitişik olan bu birimin girişi atölyenin içindedir. Bu birimin bodrum katı da bulunmaktadır.

Atölyelerin arasında kalan serbest bölümler, atölye birimlerinin birbirine gölge yapmaması ve dahili ışığa mâni olmamak için ağaçsız olarak çimen bırakılmıştır (Oran, 1952, s. 16). Tip projelerin tasarımı sürecinde atölye çalışmalarının sağlıklı sürdürülebilmesi için aydınlanma, gün ışığı kullanımı, yeşil alanların düzeni ön planda tutulmuştur. Samsun E.S.E.'de atölye arasında bırakılan bu çimen alanlarda günümüzde gelişmiş ağaçlar bulunmaktadır.

Arazinin eğimli olması derslikler koridorunda D1'den D2'e geçişte yaklaşık 3 m.lik bir merdiven kullanımını gerekli kılmıştır. Buradaki kot farkı kullanılarak D2 ağaç işleri atölyesine bodrum kat tasarlanarak çözümlenmiştir. Ağaç işleri atölyesine (D2 nolu) ana kapıdan girdikten sonra solda bodrum katına inen merdiven bulunmaktadır. Atölyeler bölümünde yalnızca bu birimin temel işlemler atölyesi olarak adlandırılan bodrum katı bulunmaktadır. Burada ilk atölyenin pencereleri bulunduğu için nem yoksa da toprağa dayalı havalandırması olmayan, ışık almayan arka odalarda rutubet ve duvar sıvalarında dökülme mevcuttur. Bu atölyede çok sayıda ahşap atölye, marangoz tezgâhı ve yığılı ahşap malzeme yer almaktadır. Bodrum kat ana salondan D1 ile D2 atölyesinin arasında kalan bahçeye doğru bir çıkış kapısı bulunmaktadır. Derslikler bölümü koridorundan da bu aradaki bahçeye çıkış bulunmaktadır. Özgün planda yer almamakla birlikte, D1 ile D2 atölyeleri arasındaki bahçe kısmının üstü, kırma ahşap çatı sistemi üzeri ondüle levha ile kapatılmıştır. Tuvaletler bu atölyeler grubunda derslikler aksının kuzeybatı ucunda yer almaktadır. Tuvaletlerde kullanılan malzemeler zamanla özgünlüğünü yitirmiştir. Bu yapılarda kullanılan ahşap tefrişlerin tasarlanması ve hazırlanması bu atölyelerde yapılmıştır.

Tesfiye atölyesinin (D3 nolu yapı) giriş bölümüne ilerleyen yıllarda duvarlar eklenerek büyük atölye içerisinde sınıflar oluşturulmuştur. Tesfiye atölyesinin (D3 nolu) işleviyle ilişkili olarak mekân, birçok detaya sahiptir. Atölyenin bir köşesinde 5 musluklu bir lavabo tezgâhı yer alır. Zemin döşemesinde mekânın 4 duvar dibini dolaşan yaklaşık 70 cm'lik ahşap döşeme bulunmaktadır. Makinelerin kablo vb. unsurları ahşap döşeme kaldırılarak altına gizlenmiştir. En güneydeki diğer tesviye atölyesinin (D4 no'lu yapı) döşemesinde de uzun kenarlara paralel, yaklaşık 70 cm.lik 2 ahşap bant bulunmaktadır.

Atölye yapıları derslikler binası olan kuzeydoğu-güneybatı yönünde konumlanan tek katlı ana binayla birleştirilmiştir. Betonarme derslik binasında ise sınıflar ve idari birimler yer almaktadır. Yalın ve dikdörtgen bir plan tipine sahip ana kütle ve atölyeler bloğu, özgün plan tipolojisi, söveli yüksek cephe açıklıkları ile özgün niteliklerini korumaktadır. Yapı grubunun taşıyıcı ve üst örtü sistemlerinde karma sistem (yığma+betonarme) kullanılmıştır.

Aslına sadık olarak korunan 1945 tarihli atölyeler, betonarme karkas sistemli, tek hacimli, yüksek ve geniş açıklıklı yapılardır. Cephe tasarımları, özgün malzeme kullanımına ve boşluklara sahiptir. Yapılardaki ahşap doğrama iç ve dış kapılar, pencereler ve çatı sistemleri günümüze değin ulaşmıştır. Atölyeler yapılarındaki beşik çatı sistemi sayesinde geniş açıklıklarla ağır atölye ekipmanları, makine ve teçhizat yerleştirilmesi açısından serbest bir çalışma alanı oluşturmaktadır.

Samsun'daki gibi Kayseri'deki E.S.E.'nün (Oran, 1952, s. 32) yerleşkesinde de (vaziyet planında görüldüğü gibi) atölyeler ve derslikler bölümü dışında farklı işlevde birçok yapı türü bulunmaktadır. Dökümhane, motorlu taşıtlar binası, marangozhane, makine dairesi gibi bölümlerden de anlaşılacağı üzere iki okulun vaziyet planları oldukça benzerdir.

Bonatz'ın tasarladığı 1 ve 2. Tip E.S.E.'lerinin (bak. Şek. 1) sadece 1 aksı ve atölyeler grubu Samsun E.S.E.'de, mevcuttur. Diğer enstitüler araştırıldığında okullara eklenen diğer işlevlerin, alanın imkânına göre konumlandığı görülecektir. Süreç içerisinde artan öğrenci sayısına ve değişen eğitim sistemine/müfredata bağlı olarak yerleşkeye, atölye binaları dışında yeni bölümler, yapı blokları inşa edilmiş; ihtiyaçlar doğrultusunda ek bloklar eklenmiştir. Tesfiye atölyesinde yapılan bölücü duvar, tavan vb. elemanlar tamamlayıcı diğer unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Süreçte bazı kapıların da kapatıldığı gözlemlenir.

Samsun eski E.S.E.'nün konumlandığı alanda farklı zamanlarda farklı işlevlerle inşa edilmiş yapılar bulunmaktadır. 1965 sonrasında yerleşkeye inşa edilen

binalar kütle ve hacim olarak büyüme yönünde farklılık göstermektedir. A Blok ve C Blok 4'er katlı, B Blok 3 katlı, lojman 2 katlı ve 4 dairedir. Bu yapılar mekânsal ve fiziksel nitelikleri bakımından yapıldıkları dönemin tasarım ve mimari üslubunu taşımaktadır.

1967'de 2 katlı bir lojman (personel lojmanı/sosyal konut), motorlu araçlar atölye binası ve derslik binası; 1971'de idare binası ve derslikler (A Blok), elektrik-elektronik teknolojisi, bilişim teknolojisi, makine ressamlığı atölye ve derslikler (B Blok), 1973'te metalürji atölye binası (metalürji teknolojisi alanı atölye ve derslik binası), döküm atölyesi, 1992'de C Blok (derslik, laboratuvar ve kantin için kullanılmaktadır), 2005 yılında ise son olarak ayrı ayrı halı saha, soyunma ve duş birimi inşaatı tamamlanmıştır. Binaların imar planı onay tarihi 2 Haziran 1960'tır.

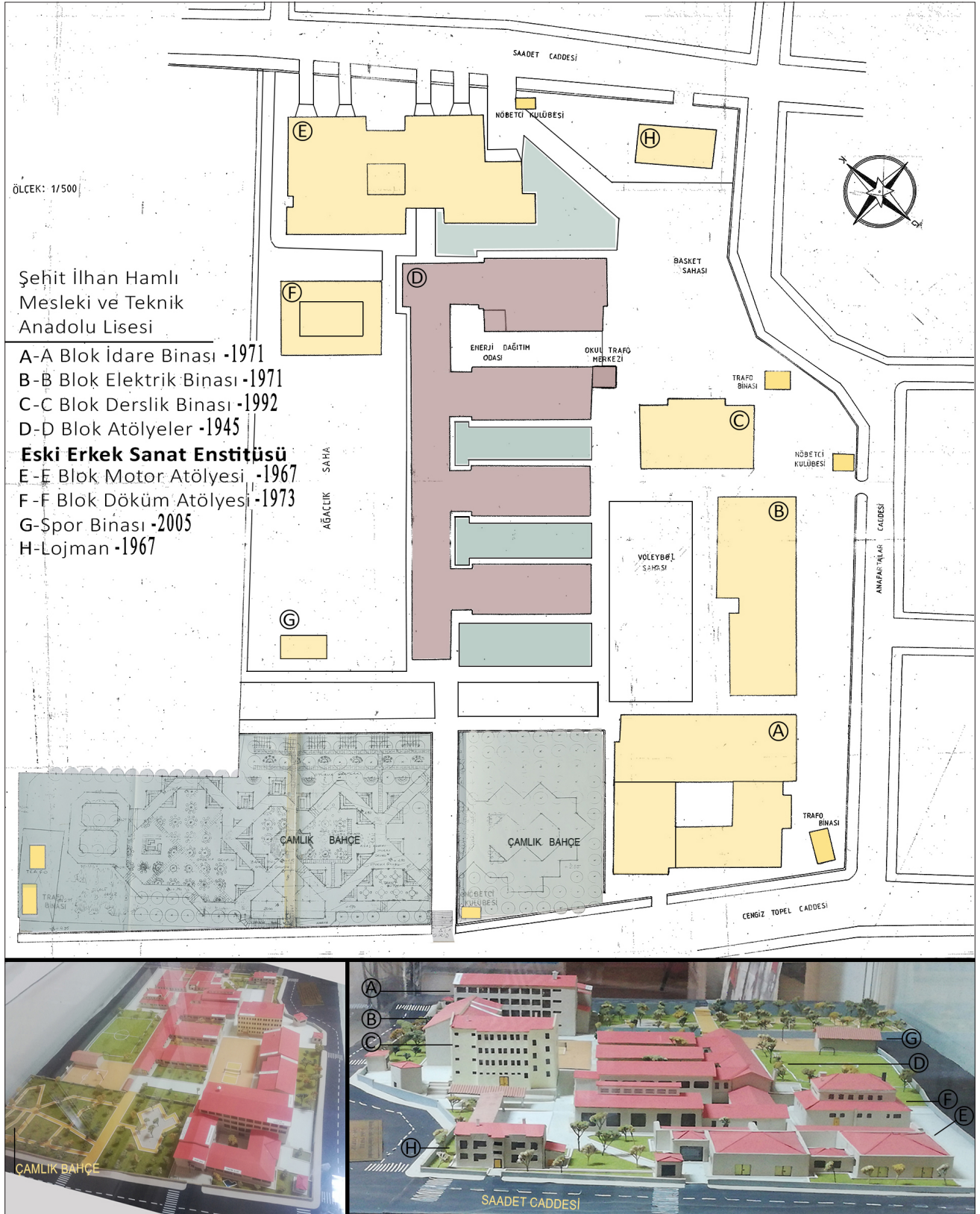
Yeni yapılarla birlikte okulda yeni bölümler açılmıştır. 1963-1964 ders yılında motor, 1971 yılında elektrik ve teknik lise ile beraber makine bölümü hizmete girmiştir. 1974-75 ders yılında makine ressamlığı ve döküm bölümü açılmıştır. 1982-1983 ders yılında önce motor bölümünün içerisinde açılan gemi makineleri bölümü 1995-1996 ders yılına kadar eğitime devam etmiş, daha sonra Endüstri Meslek Lisesi bünyesinde çıkarılmış ve statüsü değiştirilerek Anadolu Meslek Lisesi haline dönüştürülmüştür. 1993-1994 öğretim yılında matbaa bölümünün Endüstri Meslek Lisesinin bünyesine katılmasıyla okulun bölüm sayısı dokuza yükselmiştir. 1997-1998 öğretim yılında ise Anadolu Teknik Lisesi, elektrik bölümü ile öğretime başlamıştır. Bu üç okul aynı müdüre bağlanarak eğitim öğretime devam etmiştir. 2002-2003 öğretim yılında bilgisayar, 2004-2005'te Teknik Lise için bilgisayar, 2016-2017'de ise harita tapu kadastro bölümü açılmıştır. (Samsun Valiliği, 1998, s. 126-127; Samsun Şehit İlhan Hamlı Mesleki, 2022).

Yapılan güçlendirme çalışmalarında en büyük değişim ve dönüşüm motor atölyesinde (E yapısında) görülmüştür. Yapının eski mevcut strüktürü korunmuştur ve güçlendirilmiştir. Ancak Saadet Caddesine bakan cephesi tek katlı eskisi gibi bırakılırken D1 atölyesine bakan bölümü 2 kata yükseltilmiş, yapı girişi ve özgün modern cephesi değiştirilmiş ve modern üsluptaki tasarımı kimliğini kaybetmiştir (bak. Lev. 5).

Günümüzde yapı alanlarında onarım ve güçlendirme amaçlı inşa çalışmaları yapılmaktadır. İdare ve öğretim binası (A Blok), elektrik ve makine ressamlığı atölyeleri (B Blok) ve motor atölyesi yapıları güçlendirme çalışmaları sebebiyle kısmen yıkılmaktadır. Ekim 2021'de yapılan sözlü görüşmede 1945 yılında inşası başlayan atölye yapılarında (4 ayrı birim: makine teknolojisi alanı, metal teknolojisi alanı, mobilya ve iç mekân tasarımı alanı, atölye ve dersliklerinde) yıkım olmayacağı, sadece kolon çevrelerinde güçlendirme yapılacağı bilgisi verilmiştir.

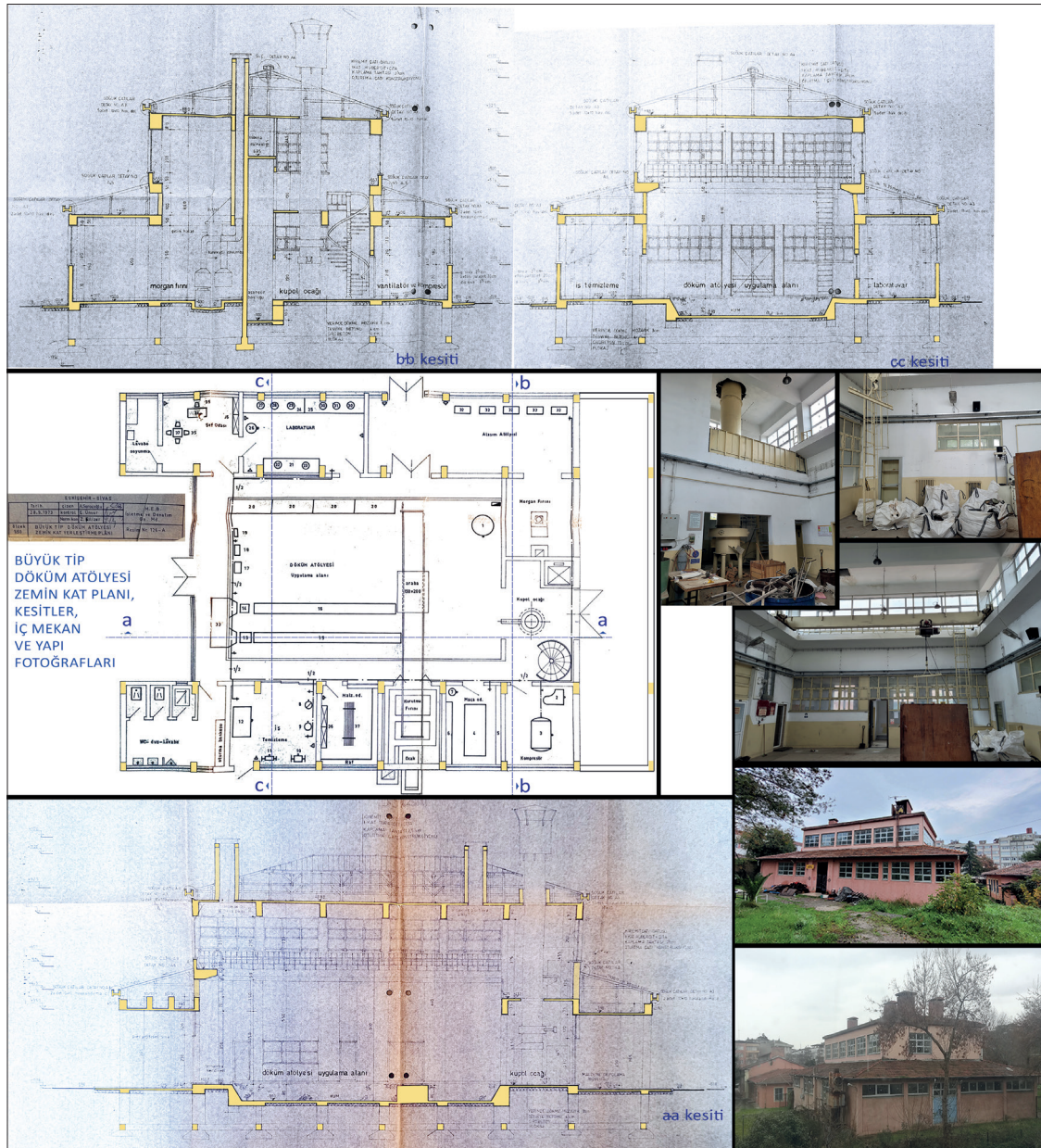
Levha 3

Günümüzdeki Son Durumu Güncellenmiş 1/5000 Ölçekli Eski E.S.E. Yerleşim Planı (Yazar Tarafından Düzenlenmiş) ve Okuldaki Öğretmenler Tarafından Yapılmış Yerleşke Maketeti / 1/5000 Scale Former E.S.E. Settlement Plan with Updated Current Status (Edited by the Author) and A Model of the Campus Made by the Teachers at the School

Levha 4

Samsun E.S.E. Yerleşkesinde Yer Alan Büyük Tip Döküm Atölyesi Plan ve Kesit Çizimleri ve Yapıya Ait Güncel Fotoğraflar (F Blok), Samsun (Yazar Tarafından Düzenlenmiş) / *Plan and Section Drawings and Current Photographs of the Large Type Foundry Workshop Located in Samsun E.S.E. Campus (Block F), Samsun (Edited by the Author)*

Bu yapılar topluluğunda, özellikle 1973'ten sonra inşa edilen yapılarda geçmişte kısmen güçlendirme çalışmaları yapılmıştır (bak. Lev. 6-7). Buna rağmen özgün yapısını koruyan Sanat Enstitüsü, Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışını yansıtan, ülke genelinde önemli bir yeri olan erkek sanat enstitülerinden biridir.

1974'te Endüstri Meslek Lisesine dönüşen yapılar, İstasyon Mahallesinde inşa edilmeye başlandığı (1945) yıldan günümüze kadar eğitim yapıları olarak hizmet vermiştir. Paul Bonatz'ın tasarlamış olduğu erkek sanat enstitüsüne ait atölyeler ve derslikler dışındaki çizimlerde, süreçte görev alan mimar ve mühendislerin isimleri yazmaktadır.¹⁵

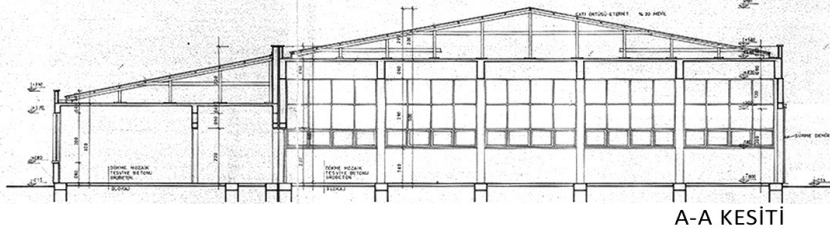
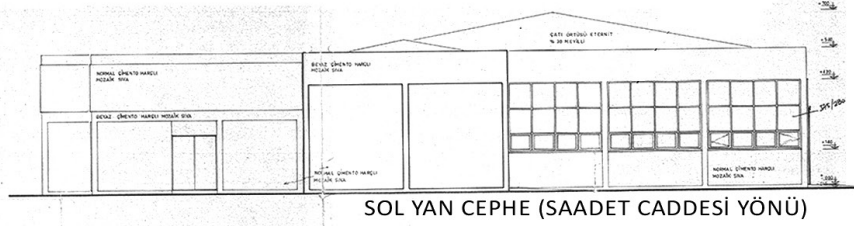
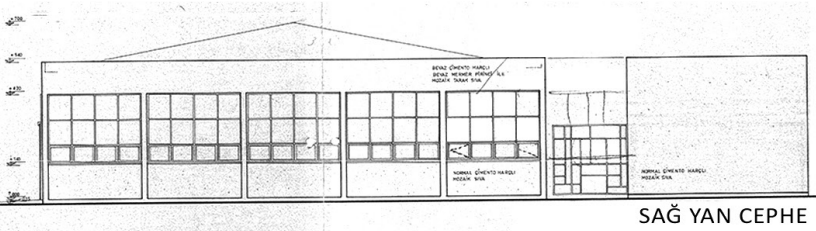
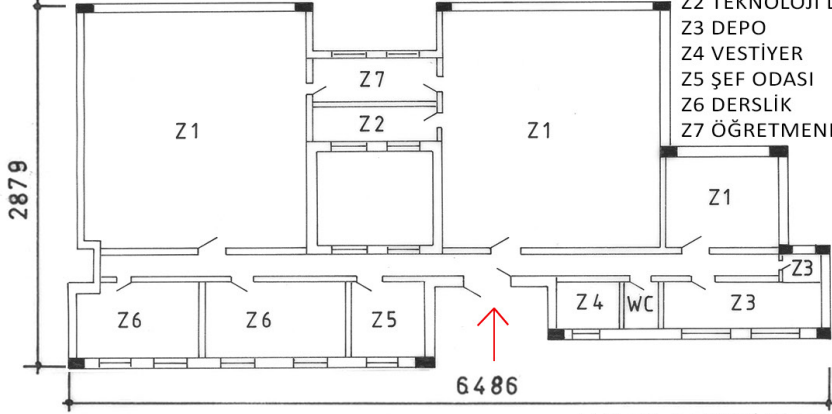
¹⁵ **Mimar(lar)/tasarımcı(lar):** Samsun E.S.E. Demirhane mimarı İ. Boyluoğlu, S. Ceyhan (1946 tarihli çizimlerde); Öğretim ve İdare Blokları mimarı Y. Mimar Suna Demir (1965 tarihli çizimlerde); B Blok mimarı O. Durukan, kontrol A. Mursal (1975 tarihli çizimlerde); Sosyal Konut mimarı Özcan Tokar, İ. Şule, A. Çiğdem (1967 tarihli çizimlerde); C Blok (Tip 250 Öğrencilik Ticaret Lisesi) S. Turgay ve G. Karakaş (1984 tarihli çizimlerde); Erkek Sanat Enstitüsü İdare Binası mimarı Emine Çetin kontrol A. Mursal; Ahşap Mobilya Atölyesi mimarı İsmail Çakır, Ayla Topal, Metin Çetin; Elektrik ve Elektronik atölye tatbikat projesi T. Durukal (1971 tarihli çizimlerde).

Yüklenici(ler): Statik ve Betonarme Mühendis Nihat Baş; Müteahhidi Mühendis Nihat Baş (1965 tarihli çizimlerde).

İşveren: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı Yapı İşleri Müdürlüğü, T.C. Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğü.

Levha 5

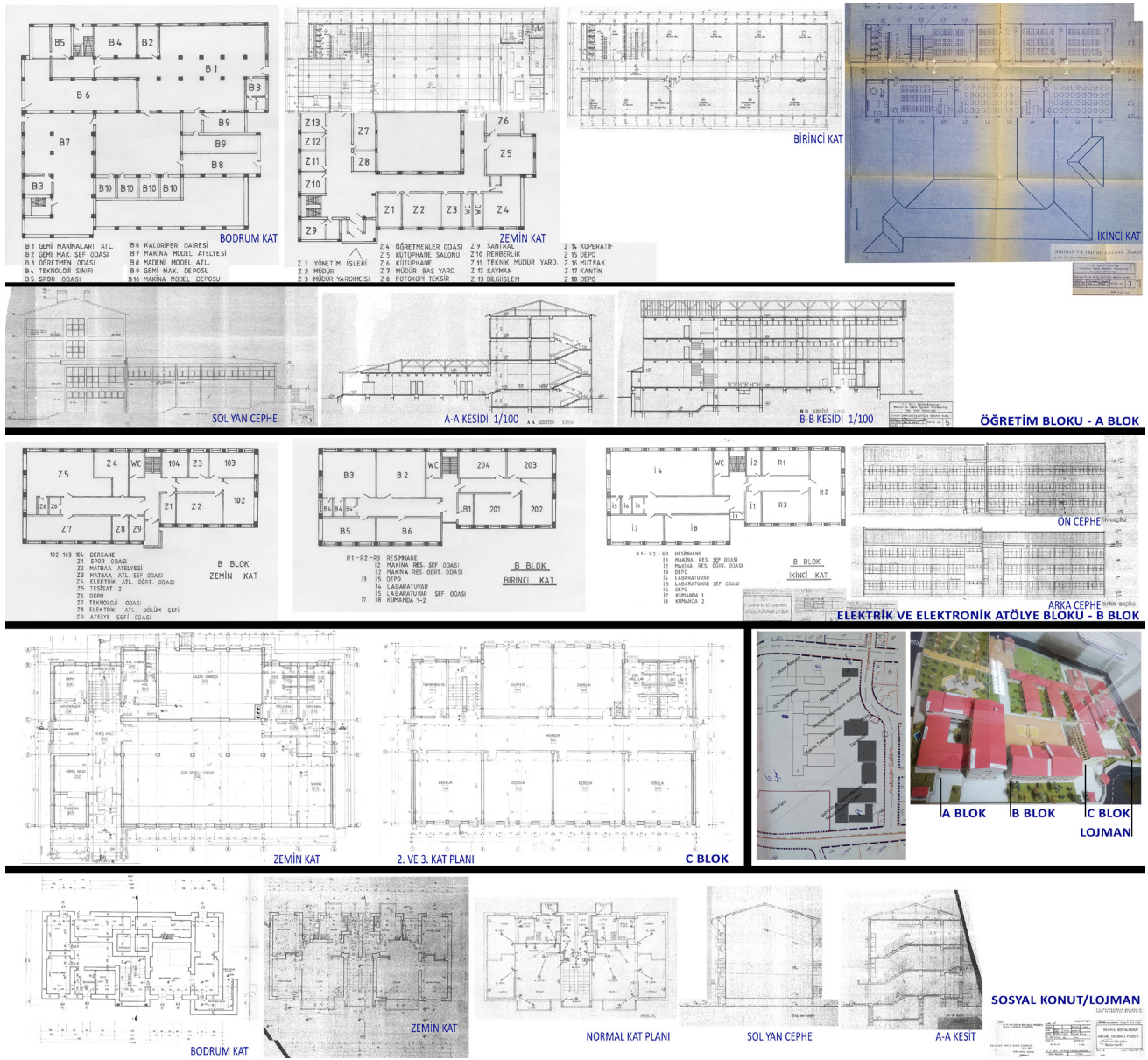
Samsun E.S.E. Yerleşkesinde Yer Alan Motor Atölyesi (E Blok) Güçlendirme Çalışması Öncesi Plan, Kesit Çizimleri, Yapıya Ait Fotoğraflar ve Güçlendirme Sonrası Yapıya Ait Güncel Fotoğraflar (Yazar Tarafından Düzenlenmiş) / *Plan, Section Drawings and Photographs of the Structure before the Reinforcement Work and the Structure after the Retrofitting of the Engine Workshop (E Block) in Samsun E.S.E. Campus (Edited by the Author)*

MOTOR ATELYESİ GÜÇLENDİRME ÖNCESİ ÇİZİM VE FOTOĞRAFLARI**GÜÇLENDİRME SONRASI BİNA FOTOĞRAFLARI**

SAMSUN'DA BİR PAUL BONATZ ESERİ: SAMSUN ERKEK SANAT ENSTİTÜSÜ BATILILAŞMA ETKİSİNDEKİ MESLEKİ EĞİTİMİN

Levha 6

Samsun E.S.E. Yerleşkesinde Yer Alan Öğretim Bloku A Blok, Elektrik ve Elektronik Atölye Bloku B Blok, C Blok ve Lojmana Ait Çizimler ve Konumları / Drawings and Locations of Teaching Block A Block, Electrical and Electronic Workshop Block B Block, C Block and Lodging House in Samsun E.S.E. Campus

Levha 7

Samsun E.S.E. Yerleşkesinde Yer Alan Öğretim Bloku A Blok, Elektrik ve Elektronik Atölye Bloku B Blok, C Bloğuna Ait Güçlendirme Çalışması Öncesi ve Sonrası Fotoğrafları ve de Lojmana, Soyunma Odasına, Nöbetçi Kulübelerine, Çamlık Bahçeye Ait Fotoğraflar (B Blok'a Ait Kırmızı Çerçeve Cephe Düzenindeki Değişikliği, C Blok'taki Kırmızı Çerçeve İse Yeni Ek Bölümü Göstermektedir.) / Photographs of the Instructional Block A Block, Electrical and Electronic Workshop Block B Block, C Block Before and after The Retrofitting Work, As well as Photographs of the Lodging, Changing Room, Guard Huts, Pine Garden in Samsun E.S.E. Campus (The Red Frame of Block B Shows the Change in the Facade Layout, and the Red Frame in Block C Shows the New Additional Section)

ŞEHİT İLHAN H.M.V.T.A. LİSESİ YERLEŞKESİNDEKİ YAPI FOTOĞRAFLARI**GÜÇLENDİRME SONRASI BİNA FOTOĞRAFLARI**

Çizelge 2

Eski Erkek Sanat Enstitüsü Yerleşkesinde Yer Alan Yapılara Ait Tapu Listesi, Bilgileri ve Yapım Yılları (Yazar Tarafından Düzenlenmiş) / *Information and Construction Years of the Buildings on the Campus of the Former Institute of Arts for Boys (Edited by the Author)*

Alandaki Yapılar	Yapım Yılı	Tapu bilgisi	Yapı birimleri
A Blok İdare (Öğretim ve İdari Bina)	1971	Kamu Yapısı - Samsun İli, İlkadım İlçesi, İstasyon Mahallesi, İstiklal Caddesi, Dış Kapı No: 149 A, Ada: 3623, Parsel: 14, Parsel Alanı 4278 m ²	16 Derslik, 1 Özel Eğitim Dersliği, 1 Müdür Odası, 1 Teknik Mdr. Yardımcısı Odası, 4 Müdür Yardımcısı Odası, 3 Memur Odası, 1 Konferans Salonu, 1 Kütüphane, 1 Rehberlik Servisi Odası, 1 Okul Aile Birliği Odası, 1 Dinlenme Odası, 2 Mescit, 2 Arşiv, 1 Depo, 1 Öğretmenler Odası, 1 Proje Odası, 1 Bilgisayarlı Destekli Çizim Atölyesi, 1 Matbaa Tek. Alanı
B Blok Elektrik (Öğretim Binası)	1971	Kamu Yapısı - Samsun İli, İlkadım İlçesi, İstasyon Mahallesi, İstiklal Caddesi, Dış Kapı No: 149 B, Ada: 3623, Parsel: 14, Parsel Alanı 2263 m ²	3 Derslik, Elektrik-Elektronik Tek. Alanı, Bilişim Teknolojileri Alanı, Bilgisayar Destekli Makine Ressamlığı Dalı ve Harita-Tapu Kadastro Alanı
C Blok Derslek (Öğretim Binası)	1992	Kamu Yapısı - Samsun İli, İlkadım İlçesi, İstasyon Mahallesi, İstiklal Caddesi, Dış Kapı No: 149 C, Ada: 3623, Parsel: 14, Parsel Alanı 1702 m ²	16 Derslik, 1 Özel Eğitim Dersliği, 2 Müdür Yardımcısı Odası, 1 Öğretmenler Odası, Öğrenci Kantini, 1 Rehberlik Servis Odası, 1 Spor Odası
D Blok Atölyeler	1945-1947	Kamu Yapısı - Samsun İli, İlkadım İlçesi, İstasyon Mahallesi, İstiklal Caddesi, Dış Kapı No: 149 D, Ada: 3623, Parsel: 14, Parsel Alanı 8710 m ²	Makine Teknoloji Alanı, Mobilya ve İç Mekân Tasarımı Alanı, Metal Teknolojisi Alanı
E Blok Motor (Motor Araçlar Teknolojisi Alanı Binası)	1967	Kamu Yapısı - Samsun İli, İlkadım İlçesi, İstasyon Mahallesi, İstiklal Caddesi, Dış Kapı No: 149 E, Ada: 3623, Parsel: 14, Parsel Alanı 3834 m ²	4 Derslik, Atölyeler, Öğretmen Odası (Eski İçerik*)
F Blok Döküm Atl.	1973	Kamu Yapısı - Samsun İli, İlkadım İlçesi, İstasyon Mahallesi, İstiklal Caddesi, Dış Kapı No: 149 F, Ada: 3623, Parsel: 14, Parsel Alanı 1264 m ²	
G Spor Binası	2005	Kamu Yapısı - Samsun İli, İlkadım İlçesi, İstasyon Mahallesi, İstiklal Caddesi, Dış Kapı No: 149 G, Ada: 3623, Parsel: 14, Parsel Alanı 212 m ²	
Lojman	1967	86 m ²	Personel Lojmanı/ Sosyal Konut

Arsa toplam 22.263 m², bunun dışında Lojman da 505 m²'lik alan içerisine yerleşmiştir. Samsun ili İlkadım ilçesi, İstiklal Mahallesi'nde 3623 ada ve 14 parselde bulunan 22.263 m² tapu alanına sahip, 10.715 m² yapıların oturduğu alan, 11.513 m² bahçe alanı olan bir erkek sanat enstitüsü yapılar topluluğudur. Bunun yanında 505 m²'lik alana lojman yapısı oturmaktadır

Bu yapıların yanı sıra Saadet Caddesi üzerinden güvenlik girişi, İstiklal Caddesi (eski Cengiz Topel Caddesi) üzerinde güvenlik A blok, Anafartalar Caddesi üzerinde güvenlik B Blok olmak üzere 3 tane giriş/ nöbetçi kulübesi bulunmaktadır.

Modern mimari mirasın önemli bir örneği olan Samsun Eski Erkek Sanat Enstitüsü, Samsun için sürdürülebilir bağlamda meslek edindirme değerine sahiptir. Yapılar topluluğu tescilli değilse de alanın güney batısında bulunan Gezi Park'ında tescilli ağaçların yer aldığı Eski Çamlık Bahçe bulunmaktadır.

TARTIŞMA

Çoğunlukla kamu eliyle üretilmiş olan kaymakamlık, hükümet konağı, adliye ve eğitim yapıları gibi kamu yapıları geç Osmanlıdan başlayarak Cumhuriyet döneminde de hem maliyetin az olması hem de hızlı üretilmeleri ve belli standartlara sahip olmaları sebebiyle tip projeler halinde üretilmiştir. Dönemin eğitim işlerinden sorumlu Maarif Bakanlığı'na bağlı olarak yapılan uygulamalarda benzer planların kullanıldığı görülmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan "her köye bir okul" yapma projesi hızlı bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Bunun yanısıra projelerde yerine göre bazı küçük değişikliklere de gidilmiştir.

Ancak farklı arsalarda, şehirlerde, bölgelerde uygulanan bu projeler bazı sorunlar yaratmıştır. Güzer (2022) bu durumu “Tip projeler aracılığıyla çoğaltılan yapılarda topoğrafya, iklim, yön ve fiziksel çevre ilişkilerinin yanı sıra yerel ve kültürel değerlerle kurulan süreklilik kesintiye uğradı” şeklinde ifade etmektedir.

Modern mimarlık anlayışı içinde yer alan ve enstitülerde de kullanılan ışıklıklar, açık plan anlayışları, büyük camlar gibi elemanlar ve mekanlar ülkemizdeki mimarlık kültüründe oldukça zor yer edinmektedir. Güzer (2022), eğitim yapılarının bu sebepten ötürü öncü rolü üstlenerek çocukların eğitim yaşantılarında modern mimarlık diliyle tanışabileceklerini ifade etmektedir. Ayrıca, modern mimarlık üslubunun sahip olduğu yalınlık, sadelik, azaltılmış malzeme kullanımı ve mekansal kullanım vb. durumların E.S.E.’lerinde mevcut olması son yıllarda tüm dünyanın üzerinde durduğu sürdürülebilirlik kavramına da örnek oluşturmaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde kamu için üretilen tasarımların yere istinaden yapılmaması özgün çözümlerin oluşmamasına ve bu konuda bağlamsal tasarım yaklaşımlarının gelişmemesine sebep olmuştur. Bu durum indirgemeci bir yaklaşım olarak görülse de eğitim anlayışı olarak ülkemizdeki “meslek okulları ve günümüze değin gelen süreç” bağlamında düşündüğümüzde sürecin işleyişi ve kazanımları oldukça değişmektedir. Erkek Sanat Enstitüleri dönemin nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak için kurulan günümüze değin değişen ve gelişen ihtiyaçlara göre yerleşim alanına yeni eğitim yapıları eklenen her yönden donanımlı okullardır. Bu enstitüler mekansal zenginlik ve teçhizat olarak cumhuriyetin taşıdığı hem fiziki hem de fikri modernlik misyonunu taşımaktadır.

Erkek Sanat Enstitüleri tip proje olmalarının yanısıra mekansal kurguları, ışığın kullanımı, açık alanlarla olan ilişkileri, malzemenin seçimi ile temel geometrik düzenlemeyi takip eden sade mimarlık dili ile günümüze kadar ulaşmış modern yapılarıdır. Samsun Erkek Sanat Enstitüsü, kagir ve betonarme sistemlerin bir arada ve profesyonelce kullanılmasıyla günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşabilmiş ve Cumhuriyet Döneminde Samsun kent belleğine damga vurmuş önemli yapılarıdır. Bu yapı, yapım amacı doğrultusunda hâlen eğitim ve üretim amacıyla kullanılmaktadır.

Birer okul olan enstitüler ilk başta bir eğitim yapısı olduklarını akla getirirse de Erkek Sanat Enstitülerinde, eğitim işlevinin yanında/içerisinde bir üretim yapısını da görmekteyiz. Buradaki enstitü yapılar grubu eğitim işlevinden farklılaşmakta, toplum ile yapı arasındaki ilişkiler enstitünün kuruluşundan itibaren bir üretim ile gelişmiş ve farklılaşmıştır. Enstitü kurulduğunda

yurtdışından getirilen birçok teçhizat (günümüzde hala mevcuttur), enstitüde yetiştirilen nitelikli elemanlar, okulun adının değiştiği dönemlerde dahi projeler kapsamında (ücretlendirilerek) üretim yapması aslında enstitüye tam anlamıyla endüstri işlevini yüklemektedir. Böylece enstitü, “eğitim yapısı ile üretim yapısını birleştiren kendine özgü tipolojik karakter”e sahip olmaktadır. Bu bağlamda Erkek Sanat Enstitüleri modern mimari değerinin yanında birer **endüstri mirası** olarak da değerlendirilmelidir.

Sanat Enstitülerinin mekansal kurgusunda bireysel ve de ortak çalışabilmeye imkân tanıyan atölyeler öğrencilerin birbirlerinden öğrenmelerine olanak sağlamaktadır. 1940’ların başında tasarlanmış olan Erkek Sanat Enstitülerinde atölyeler ile derslikler arasındaki koridorlar tasarımı (bak. Lev. 1-2), geçiş mekânından çok, sosyalleşme mekânı olmuş, öğrencilerin ilişkilerini güçlendiren ortak mekandır.

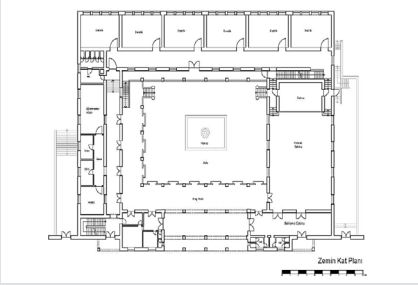
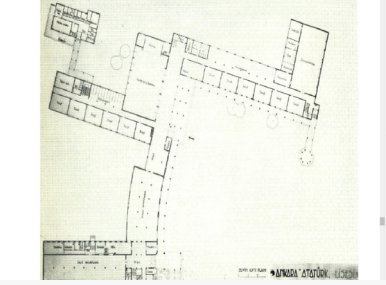
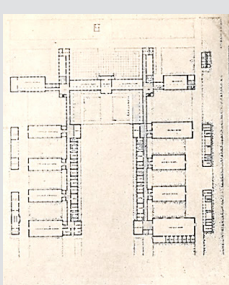
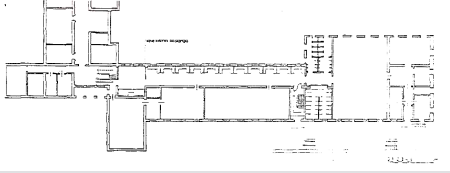
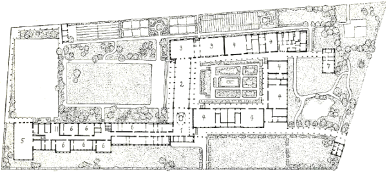
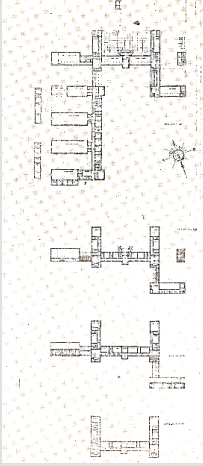

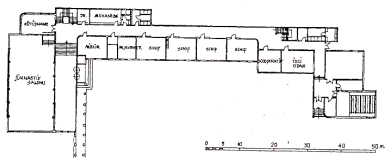

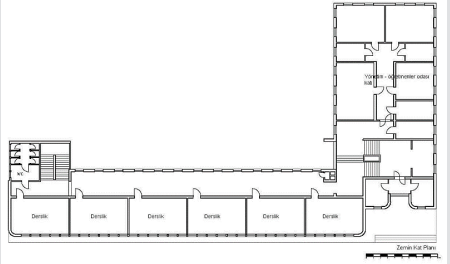
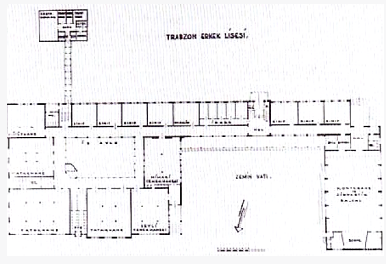
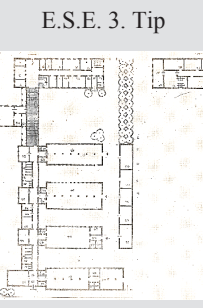
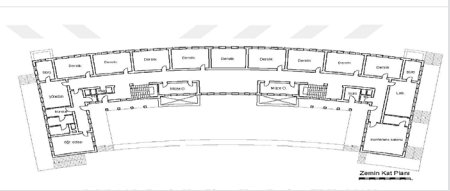
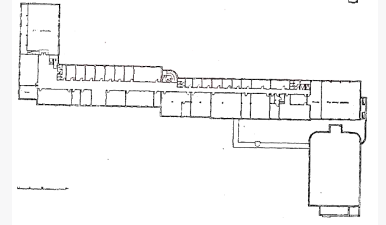
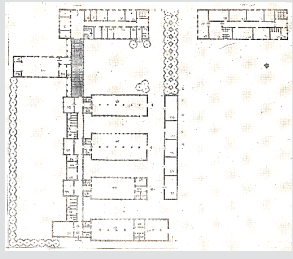
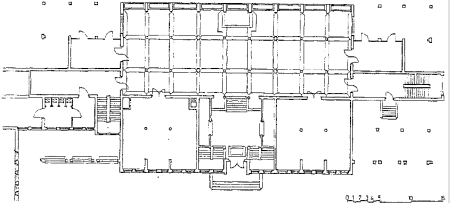
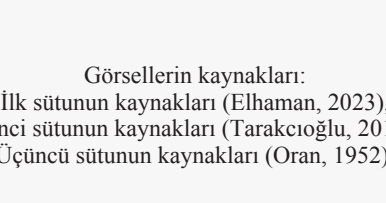
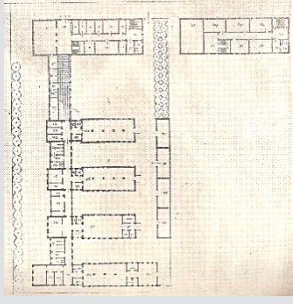
Nafia Vekaleti veya MEB gibi işveren kurumların Hükümet Konakları, Meslek Okulları, Belediye Binaları vb. kamu yapıları yoluyla, modern hareketi (*modern movement*) nasıl “devlet modernizmi/ kamu modernizmi” olarak yorumladığını örnekler sayesinde açıkça görmekteyiz.

Cumhuriyetin ilanının ardından Türkiye’ye gelen yabancı mimarlardan biri olan Bonatz, 1943-1954 tarihleri arasında Türkiye’de birçok önemli işe imza atmış, üniversitede öğretim görevliliği, mimari tasarım yarışmalarında jüri üyeliği ve mimarlık uygulamaları yapmış, sergilere komiserlik etmiş mimarlık alanında etkin olmuştur. Bonatz müşavir olarak atanmasının etkisiyle birçok eğitim yapısı tasarlamıştır (Can Bilge, 2017).

Bonatz’dan önceki 20 yıllık süreçte Bonatz’ın Türkiye’deki üretimleriyle/işleriyle paralellik gösteren Ernst Egli ve Bruno Taut ile karşılaşmaktayız. Egli ve Taut yeni kurulan genç Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülkede oluşturulmak istenilen modern mimari tarzda 1930’lara kadar etkin olan mimarlar olmuşlardır. Onlar’da üniversitede öğretim görevliliği, yarışmalarda jüri üyeliği, modern üslupta mimarlık uygulamaları/ tasarımlar yapmış ayrıca birçok eğitim yapısı tasarlamışlardır. Egli’de Maarif Vekaleti danışman mimarı görevinde bulunmuştur. 1935’ te görevinden istifa eden Ernst Egli’nin yerine, 1937 yılında Taut, Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü Başkanlığı’na ve ayrıca Ankara’da Maarif Vekaleti inşaat bölümünün şefliğine getirilmiştir. Egli’nin binalarında, işlev ön planda tutulmakta ve bu durum kütleyle, cepheye yansımaktadır (Suda, 1996). Suda (1996), Egli’nin tasarım sürecine bakıldığında Bonatz gibi belli birtakım kalıplarla tasarladığını ve bunların dışına pek çıkmadığını anlatmaktadır.

Çizelge 3

Ernst Egli, Bruno Taut ve Paul Bonatz'a ait bazı eğitim yapıları plan şemalarının gösterimi ve Türkiye'de etkin olarak çalıştıkları yıllar (yazar tarafından düzenlenmiş) / *The presentation of the plan schemes of some educational buildings by Ernst Egli, Bruno Taut and Paul Bonatz and the years they were active work in Türkiye (edited by the Author)*

Ernst Egli (1927-1940)	Bruno Taut (1936-1938)	Paul Bonatz (1943-1954)
 Musiki Muallim Mektebi	 Atatürk Lisesi (Ankara)	 E.S.E. 1. Tip
 Erkek Ticaret Lisesi, Ankara	 Cumhuriyet Kız Enstitüsü (İzmir)	 E.S.E. 3. Tip
 İsmet Paşa (Zübeyde Hanım) Kız Enstitüsü	 Çebeci Orta Okulu (Ankara)	 E.S.E. 1. Tip
 Gazi Lisesi (Ankara Orta Okul)	 Trabzon Lisesi	 E.S.E. 3. Tip
 Ankara Kız Lisesi	 Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi	 E.O.E.O. 1. Tip
 Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye Mektebi)	 Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye Mektebi)	 E.O.E.O. 2. ve 3. Tip

Görsellerin kaynakları:
İlk sütunun kaynakları (Elhaman, 2023),
İkinci sütunun kaynakları (Tarakcıoğlu, 2017),
Üçüncü sütunun kaynakları (Oran, 1952).

Bu ortak paydalar göz önüne getirildiğinde; Bonatz'ın Erkek Sanat Enstitülerini tasarladığı süreçte kullandığı yöntemler, çalışmalar, düşünceler Egli ve Taut'un, özellikle eğitim yapılarını, tasarlarken kullandıklarından esinlenip esinlenmediğini veya ne şekilde/nasıl esinlendiğini sorgulattırmaktadır/ düşündürmektedir.

Tek şema üzerinde bir arada karşılaştırmalı olarak Egli, Taut ve Bonatz'ın plan şemalarına bakıldığında (bak. Çizelge 3) bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Egli ve Taut'un eğitim yapılarında çoğunlukla uzayan bir ana aksa takılmış ek kütleler mevcuttur. Bunlar; bazen tek yöne bakan 1 kol, bazen farklı iki yöne bakan bazen de aynı yöne bakan 2 kol şeklinde biraraya gelmiş (I şeklinde, L şeklinde, C şeklinde) tasarımlar olarak görülmektedir. Bonatz'ın Erkek Sanat Enstitüleri tip proje 1, 2 ve 3'e bakıldığında ana aksa takılı ek birimler çok daha organize olmuş bir dizilim halindedirler. Tümüne birlikte bakıldığında ise Bonatz'ın enstitüleri, Egli ve Taut'un çalışmalarının son ürünüymişçesine tasarlanmış bir bütünlük göstermektedir. Bonatz'ın, kendinden önce Türkiye'de çalışmış usta mimarlardan çok şey öğrenmiş olduğu ve tasarımlarının onların tasarımlarından izler taşıdığı aşikardır. Sadece Bonatz'ın ürettiklerinin tip projeler olması nedeniyle, doğası gereği kendi içerisinde bir bütünlük arz etmektedirler. Cumhuriyetle gelişen modern mimari üslubun anlaşılabilirliği, süreçte konumlandırılması, dönemin başka mimarları tarafından yapılmış tasarımlarla karşılaştırmalı olarak çalışıldığında ancak değerlendirilmeyi anlamlı kılmaktadır.

Ülkemizde okullarda verilen uygulamalı mesleki eğitimin geçtiğimiz çeyrek yüzyılda önceki dönemlere göre oldukça azalmış olmasının etkisini günlük yaşamımızda usta ihtiyacının yeterince karşılanamamasında ve her alandaki olumsuz sonuçlar vb. durumlarda görmekteyiz.

Ayrıca, 2000'li yıllarda başlayan ve günümüzde hız kazanmış olan, temelde deprem güvenliği ve de yapıların ömürlerini uzatmak için uygulanan güçlendirme çalışmaları, çok sayıda okulun güçlendirme projesi ile gündeme gelmiştir.

Deprem, yenileme vb. sebepleriyle yapılan güçlendirme çalışmalarında yapıların sahip olduğu tasarım verileri dikkate alınmamakta ve bu yapılar hasara uğratılmaktadır. Kimi zaman yasal olarak korunmalarıyla ilgili bir yasanın olmayışı da belgelenmeden yıkılmalarına neden olmaktadır. Güçlendirme çalışmaları, yapıların tamamen yıkımını engellese de yapılardaki çağdaş mimarinin çehresini değiştirmekte, yapıların hafızasındaki dönemsel izleri silmektedir. Bu mekânların korunması, sahip oldukları tarihsel ve mekansal zenginliklerin ve kullanım olanaklarının meslek odaklı eğitim işleviyle yeniden sürdürülmesi gerekmektedir.

SONUÇ YERİNE

Cumhuriyet'in ilanı ile kurulan yeni ülkede sanayi kollarında çalışacak ara elemanların yetiştirilmesi için büyük çabalar gösterilmiştir. İlerleyen yıllarda meslek liselerinden üniversitelere kadar uzanan bu çaba Cumhuriyet'in aydınlanmacı eğitim felsefesini yansıtmaktadır. Bu eğitim kurumlarının sadece ders müfredatının tamamlanmasından sorumlu birimler olduğu düşünülmemelidir; kentlerin yakın dönem hafızalarını oluşturdukları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Samsun Erkek Sanat Enstitülerine tipolojik olarak bakıldığında eğitim yapısı bağlamında kurgulanmış olsa da süreçteki kullanımı ve kentle olan ilişkisi bir endüstri yapısı olarak değerlendirilmesini gündeme getirmektedir. Üretimle var olan bu yapılar hem öğrencilere nasıl üretim yapılacağını öğretmekte hem bu yapılar enstitü yerleşkesinde atölyeler, dökümhaneler ve motorlu araçlar binası şeklinde sahip olduğu farklı tiplerle üretime aracı olmaktadır. Enstitülerde eğitim ile üretim birarada sürdürülmektedir. Buradaki eğitim süreci bittiğinde mezunların bir bölümü Samsun'daki iş sahasında üretim ile etkin olan işyerleri açmışlardır ve günümüzde üretim devam etmektedir. Sürece bütüncül baktığımızda Samsun Erkek Sanat Enstitüsü bir endüstri mirası olarak değerlendirilmelidir.

Paul Bonatz'ın yönetimindeki ekiple birlikte tasarlanan Erkek Sanat Okulları ve Enstitüleri dönemin modern yapı anlayışını yansıtmaktadır. Tasarımların yerelliği de barındıran yapı tipine sahip olması, Bonaltz'ın kendi coğrafyasının sahip olduğu değerleri, tasarım kriteri olarak dikkate aldığını göstermektedir. Bu yapılarda mekânsal kurgu, işleyiş vb. konularda modern öncelenirken, yerel uygulamaların ve elemanların kullanımı tercih edilmiştir. Ernst Egli ve Bruno Taut'da Paul Bonatz gibi modern tarzda birçok eğitim yapısı uygulaması/tasarımı yapmış, üniversitede eğitimci olarak çalışmış ve devletin o dönemde en etkin bakanlıklarından olan Marif Vekaletine danışmalık yapmıştır. Bu durumlara ek olarak çalışma kapsamında yapılmış olan araştırmalar, Bonatz'ın özellikle eğitim yapılarıyla ilgili tasarımlarında Egli ve Bonatz'ıninkilerle benzerlik olduğunu göstermektedir.

Kurulan Cumhuriyet'le birlikte günümüze değin gelişen ve üretilen modern mimari sürecin bütüncül bir şekilde okunabilmesi için süreçte ülkemizde üretim yapmış olan yerli/yabancı mimarlar ve onların üretimleri döneminin söylemleri de dikkate alınarak karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir.

Samsun Erkek Sanat Enstitüsünün, dünyaca tanınan mimarlardan olan Paul Bonaltz tarafından tasarlanmış olması, yapıların özgünlüğü uluslararası korunması gerekli kültür mirası değerlerinden olmasını sağlamaktadır.

Ülkemizde modern mimari miras, yasa ile korunmamaktadır. Dönemlerinin kültürel, ekonomik, politik ve sosyal yaşamının değerlerini oluşturan Erken Cumhuriyet Dönemine ait birçok yapı korunmadığı için tehlikededir. Sanayi kompleksleri, yerleşim alanları, kamusal alanlar, eğitim yapıları yerini yeni ve tasarım kaygısından yoksun binalara bırakmaya mahkûm bir yapı stoğu olarak görülmektedir. Bununla beraber enstitü kütlelerinin günümüzde özgünlüğünü koruyan az sayıdaki modern miras değerlerinden olması ve alana süreçte eklenen eğitim binalarının halen işlevine devam etmesi enstitünün bir endüstri mirası olarak korunması için önemli bir nedendir. Bu miras değerlendirilirken Samsun Erkek Sanat Enstitüsünün öğrenci ve öğretmenlerinin anılarında iz bırakmış bir sosyal bellek mekânı olduğu da unutulmamalıdır. Bu bağlamda Samsun Erkek Sanat Enstitüsünün öğrenciler tarafından deneyimlemesi, kent belleğinin sürdürülebilirliğini ve kültürel miras zenginliğini arttıracaktır. Yukarıda detaylı olarak anlatılan ve alanın sahip olduğu değerleri üzerine yapılan anlatının sürdürülebilirliği için yerleşkenin tüm dönemlerine ait yapılarla birlikte bütüncül olarak tescillenerek korunması gerekmektedir.

TEŞEKKÜR

Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nin müdürünün ve öğretmenlerinin uzun yazım sürecindeki bilgi, belge paylaşımları ve de teknik gezilerdeki yardımları ve anlayışları için teşekkür ederim. Bunun yanında bu metin Cumhuriyetimizin 100. yılına armağan edilmiştir. Samsun'un Cumhuriyet'in kurulmasındaki büyük rolüne ithafen yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahali Gazetesi, 8 Ekim 1943 (8 Birinci Teşrin), s. 1.
- Ahali Gazetesi, 17 Ekim 1943, Sayı: 1020, Sayfa 1.
- Ahali Gazetesi, 9 Kasım (İkinci Teşrin) 1938, s. 1.
- Alkan, C., Doğan, H. ve Sezgin, İ. (1998). *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları*. Alkım Yayınları.
- Alpagut, L. (2005). *Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki Ankara'daki Eğitim Yapıları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Artun, A. (2019, 27 Şubat). Bauhaus'un 100. Yılı. Skopbülten, E-Skop. Erişim tarihi:30.4.2022 <https://www.e-skop.com/skopbulten/bauhausun-100-yili/4591>
- Bafra Gazetesi, 14 Mayıs 1953. Hayri Güneş'in metni.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*. Başbakanlık Basımevi.
- Bütün Yönleriyle Samsun. (1978). 1. Kısım, 3. Cilt. Nüve Matbaası.
- Can Bilge, N. A. (2017). *Paul Bonatz'ın Türkiye Yılları* [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişim)* (2. Baskı). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Düzenli, E. (2022). Samsun'da Modern Kentin Kuruluşu (1869-1919): Duhan Çarşısı, Reji İdaresi ve Tütün İşkesesi Üzerinden Bir Değerlendirme. *Mimarlık*, 424, 44-49.
- Elhaman, B. (2023). *Ernst Egli'nin Eğitim Yapılarındaki Tasarım Dilinin Biçim Grameri Yöntemi ile İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Erhan, A. (2019). *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim II. yy- 21. Yy*. Yürütücü Mahmut Özer, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi, No: 5, Ankara.
- Frampton, F. (2007). *Modern Architecture: A Critical History* (4th ed.). Thames and Hudson World of Art.
- Gaziantep/Şahinbey-Mehmet Rüştü Uzel Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi. Mehmet Rüştü Uzel Kimdir? Erişim tarihi: 21 Mart 2022. <http://mrueml.meb.k12.tr>
- Güner Hikmet, E. ve Güner, D. (2019). Bauhaus'u Orta Anadolu'ya Aşlamak. *Mimarist Dergisi*, 19(65), 88-94.
- Güner Hikmet, E. (2018). Evaluation of a Modernist Approach through Buildings in Kayseri, Turkey. *Periodica Polytechnica Architecture*, 49(2), 144-154. 2018. <https://doi.org/10.3311/PPar.12643>
- Güner Hikmet, E. ve Tuncer, F. (2018). Paul Bonatz İmzalı Tipolojik Bir Deneme: Kayseri Erkek Sanat Okulu. *Mimarlık*, 402, 55-60.
- Güzer, C. A. (2022). Tıp Projelere Alternatif Bir Yaklaşım Modeli: İSMEP ve Silivri Ortaokulu Örneği. *Mimarlık*, 424, Mart- Nisan 2022.
- Hasol, D. (2012). *İz Bırakan Eğitimciler*. Cilt 1. Eğitim Araştırmaları Derneği.
- Karatekin, E. (1965). Rüştü Uzel. *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, 145.
- Kayahan, T. (2018). Erkek Sanat Enstitülerinin Kuruluşu ve Gelişimi. *GAUN JES*, 2(2), 12-29.
- Kayıkcı, A. (1998). *Samsun'da Kültür Sanat*. Samsun.
- Kayım, E. S. (2011). Bonatz ve Söylemezoğlu: On yıllık Bir 'Öğretmen-Öğrenci' İlişkisi. *Arredamento Mimarlık*, 248, Ağustos, 71-77.
- Maarif Mesleki ve Teknik Eğitim İstatistiği, (1944). *Maarif İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yükseköğretim 1050-1951*. Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Maarif Vekaleti. (1959). *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretim*. İstanbul: Maarif Vekaleti Mesleki ve Teknik Öğretim İstatistik ve Yayımlar Müdürlüğü.
- Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı. (1961). *Türkiye'de 100 Yıllık Mesleki ve Teknik Öğretim*. Millî Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim İstatistik Yayımlar Müdürlüğü, Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı, (1973). *Cumhuriyetin 50.Yılında Milli Eğitimimiz*. Milli Eğitim Basımevi.

- Oran, S. (1952). *Erkek Orta Sanat Okulları ve Erkek Sanat Enstitüleri*. İTÜ Yeterlik Çalışması, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Pulhan Matbaası.
- Özal, G. (2019). *Erken Cumhuriyet Dönemi Erkek Sanat Okulları: Niğde Erkek Sanat Okulu Örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Samsun Gazetesi, 3 Eylül 1928, s.1
- Samsun Gazetesi, 6 Eylül 1928, s.3
- Samsun Gazetesi, 22 Kasım (22 İkinci Teşrin) 1935, s.3
- Samsun Gazetesi, 3 Ağustos 1945, s. 1.
- Samsun Gazetesi, 7 Eylül 1945, s. 1
- Samsun Gazetesi, 15 Aralık 1947, s. 1.
- Samsun Gazetesi, 15 Aralık 1947, s. 3.
- Samsun Gazetesi, 2 Temmuz 1948, s. 3.
- Samsun Gazetesi, 3 Ağustos 1948, s. 1.
- Samsun İl Yıllığı, 1967. Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, 1967.
- Samsun Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi. (2022, Şubat 12). Erişim tarihi: 12 Şubat 2022, <http://samsuneml.meb.k12.tr>
- Samsun Valiliği. (1998). *Samsun İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim* (Haz. Osman Teber). Samsun Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Sarısakal, B. (2011). *Samsun eğitim tarihi* (İkinci Kitap, Samsun Araştırmaları:17). Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Samsun Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi. Erişim tarihi: 12 Şubat 2022. <http://samsuneml.meb.k12.tr>
- Suda, B. (1996). *Bonatz, Holzmeister, Taut ve Egli'nin Mimarlık Çizgileri, Türk Mimarlığı Üzerindeki Etkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tarakcıoğlu, M. S. (2017). *Bruno Taut Monografisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Tekinsoy, K. (2011). *Kayseri'nin İmarı ve Mekansal Gelişimi*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri.
- Topçu, Ö. (2005). *Atatürk ve Samsun*. Erol Ofset.
- Yöney, B. N. ve Asiliskender, B. (2019). *Kayseri Erkek Sanat Enstitüsü. İnci Aslanoğlu için bir mimarlık dizini tarihi* (Der. Elvan Altan, Sevil Enginsoy İkinci). ODTÜ, Kalkan Matbaacılık.
- Zafer Gazetesi. (20 Ekim 1950). s.7. Samsun Erkek Sanat Enstitüsü Müdürlüğü'ne ait inşa süreci.
- Zander, P. Y. (2011). Paul Bonatz İstanbul Teknik Üniversitesi'nde. *Arredamento Mimarlık*, 248, 66-70.

